

SPORT EN SPEL

arduin 35

Erfgoedtijdschrift Jaargang 18 december 2024

Cureghem Sportief
Fietsen in Evere
Boksen in Molenbeek
Vrouwenvoetbal
De Sebastiaansgilde
mërrebolle ...

AMVB

ARCHIEF EN MUSEUM
VOOR HET VLAAMS
LEVEN TE BRUSSEL

WOORD VOORAF
An Rydant

2

WOORD VOORAF

AN RYDANT

ARDUIN 35

ROYAL CUREGHEM SPORTIEF

MARC HINDRIJCKX

BK ITT 1913 liefhebbers

Honderden renners maakten ooit deel uit van de wielerveding Royal Cureghem Sportief. De een al met wat meer succes dan de andere. Velen reden zich in de kijker en haalden de kranten met een artikel en/of foto. Maar de meesten koersten eerder in de anonimiteit, al beleefden ze ondertussen wel een heel mooie periode in hun leven toen ze de clubkleuren vertegenwoordigden in de wielervedstrijden.

Encore un nouveau club. — Il vient d'être fondé à Cureghem un club dénommé « Cureghem-Sportif », qui compte déjà une trentaine de membres. Ce club a demandé son affiliation à la L. V. B. Il a nommé comme suit son comité pour 1912: président: Edouard Godens; vice-président: Philippe Albert; secrétaire: Fernand Muylaert; secrétaire-adjoint: Charles Van Doorslaer; trésorier: Alexandre Lune.
* * *

La Dernière Heure, 11 januari 1912

Cureghem Sportief werd op 18 november 1911 opgericht in de Anderlechtse wijk Cureghem, in het café Au Petit Château, bij Matje Lin (de bijnaam van de bazin), Bergensesteenweg 235. Dit was vlakbij het slachthuis. Edouard Godens werd de eerste voorzitter van de club.

De clubkleuren werden paars met een zwarte boord. Waarom werd paars de clubkleur? Paars, dezelfde kleur als bij de in 1908 opgerichte voetbalclub Sporting Anderlecht. Is hier soms enig verband? De kleuren van de gemeente Anderlecht zijn geel en blauw. Beide verenigingen kozen echter voor paars als clubkleur.

Kureghem. — Op Zondag 6 Juli., om 2 uur, koers voor beginneelingen op de baan Anderlecht-Tweepeek en terug, 't zij 40 kilom., 100 fr. prijzen. — Inschrijven lokaal Kureghem Sportief, bij A. Lune, 235; steenweg op Bergen.

Het Laatste Nieuws, 25 juni 1913

Wielervedstrijden

Vanaf 1912 namen onze renners deel aan de wielervedstrijden. Bij de stichters behoorden ook de lokale renners Charles Van Doorslaer en René Vermandel. Deze laatste was de eerste vedette van de club. René werd viermaal kampioen van België (3 x op de weg en 1x in het veldrijden), zegevierde in de Ronde van Vlaanderen en won tweemaal Luik-Bastenaken-Luik en de Ronde van België. Na zijn wielervedstrijden baatte hij, tot zijn overlijden in 1958, het clublokaal Brasserie De La Bécasse uit aan het Raadsplein 2, vlak bij het gemeentehuis van Anderlecht.

De club organiseerde toen zelf ook meerdere wielervedstrijden.

DE GROOTE PRIJS VAN CUREGHEM - DUBBELE OVERWINNING VAN CUREGHEM SPORTIEF

Het vertrek van den Grooten Prijs van Cureghem voor liefhebbers. De inrichtende clij behaalde de eerste plaats en het klassement per ploegen.

Van Doorslaer, de overwinnaar, gehouden door René Vermandel.

In 1913 wonnen onze liefhebbers het Belgisch interclub kampioenschap. Dit was de eerste interclubtitel van een lange reeks. Het Belgisch Interclubkampioenschap was een gerenommeerde ploegentijdrit voor clubs. Alle clubs selecteerden hiervoor hun beste renners. We wonnen 10x bij de Profs, 9x bij de Liefhebbers, 1x in de Categorie 2 en 1x bij de Junioren.

René Vermandel, Albert De Bunne, Jan Debusscher, Jef Wauters, Maurice

Na tien jaar had Cureghem Sportief al heel wat bekens gewonnen

CUREGHEM SPORTIEF heeft dit jaar nogmaals de Schaal J. C. Sels te Merens gewonnen.

In 1923 won Cureghem Sportief het clubklassement van de Schaal Sels en ook het jaar nadien waren we de beste club. Van 1921 tot 1924 gold de regel dat de club, die de beker twee jaar opeenvolgend won, hem definitief mocht houden. Zodus ging deze prachtige trofee mee naar Cureghem. Het is een kunstwerk in brons van 1,10 m hoog en 50 kg zwaar. Het stelt *La Danse* voor en werd ontworpen door de Franse beeldhouwer Jean-Baptiste Carpeaux, naar zijn bekenste werk dat oorspronkelijk deel uitmaakte van de gevelversiering van de Parijse opera.

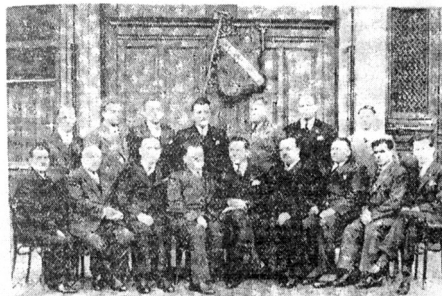
In 1935 won Jean Aerts het wereldkampioenschap bij de profs. Eloi Meulenbergh deed het hem twee jaar later na. Op de foto draagt wereldkampioen Meulenbergh het clubpetje met de initialen CS.

In 1936 bestond Cureghem Sportief 25 jaar en werd hierdoor Royal Cureghem Sportief

Groot Feest bij Kuregem Sportief

Zondag 31 Januari in het Brusselsche Sportpaleis

Het bestuur van de jubilerende vereniging. In het midden (x) : de voorzitter, de heer Karel Smulders

Jef Dominicus, een Nederlander die als wielrenner in Anderlecht terechtkwam en er een fietsenwinkel uitbaatte, reed eveneens voor Cureghem Sportief. Zijn dochter Tonia werd zangeres en vertegenwoordigde in 1966 ons land op Eurovisiesongfestival met het liedje 'Un peu de poivre, un peu du sel'. Waarmee ze te Luxemburg als vierde eindigde.

Seynaeve, Leon Louyet, Gust Garrebeek, René Walschot, Jean Aerts en Eloi Meulenbergh waren de vedetten van Cureghem Sportief tussen de beide wereldoorlogen.

Albert De Bunne en Gust Garrebeek behaalden een bronzen medaille op de Olympische spelen met het landenklassement van de wegrit. De Bunne op de spelen van 1920 te Antwerpen en Garrebeek op de spelen van 1936 te Berlijn.

Na 1945

Na de Tweede Wereldoorlog waren er opnieuw de nodige successen. Jean Bogaerts won tweemaal de Omloop Het Volk. Jan Engels won Luik-Bastenaken-Luik en was de eerste naoorlogse Belgische gele truidrager in de Ronde van Frankrijk. Désiré Keteleer zegevierde in de Waalse Pijl. Prosper Depredomme won tweemaal Luik-Bastenaken-Luik. Jef Schils werd kampioen van België en won Parijs-Tours. Richard Van Genechten won de Waalse Pijl. Raymond Impanis won de Ronde van Vlaanderen, Parijs-Roubaix, de Waalse Pijl en tweemaal Gent-Wevelgem. Daarnaast wonnen de Cureghem Sportief renners meerdere ritten in de Tour, Giro en Vuelta. Op de piste was het vooral Lucien Acou, de schoonvader van Eddy Merckx, die furore maakte.

Lomme Driessens, de legendarische ploegleider was gedurende vele jaren de verzorger van onze renners. Later begeleide hij de Italiaanse

De ploeg van Kuregem Sportief die het Interclub Kampioenschap van België won in 1949. We herkennen van links naar rechts René Walschot, René Beyens, Jan Bogaerts, Prosper Depredomme, Ward Peeters, Raymond Impanis

campionissimo Fausto Coppi wanneer die in België vertoefde. Nadien werd hij een succesvol ploegleider van de Rode garde van Rik Van Looy, nadien van Eddy Merckx en later van Freddy Maertens.

In deze periode vervoegden bestuursleden van de wielclub Blauwputse W.S.C. uit Leuven zich bij Royal Cureghem Sportief. Verscheidene andere wielersporters uit die regio van de provincie volgden. Dit verklaart waarom er nadien zoveel renners uit het Hageland bij onze club actief waren.

In de loop van de jaren vijftig werd er door de wielerbond toegelaten om publiciteit op de clubuitrusting te dragen. Zo werd Rheinmetall, een merk van de toen veelvuldig gebruikte typemachines, in 1957 onze eerste clubsponsor.

Gedurende de jaren zestig was het vooral Emile Daems die de vedette van de club was. Hij won de topklassiekers Milaan-San Remo, Ronde van Lombardije en Parijs-Roubaix. Emile won ook nog een paar ritjes in de rondes

Kuregem Sportief 1949

Verander deze zin naar: "Hij was tevens een succesvol ploegleider van achtereenvolgens de Rode Garde van Rik Van Looy, Eddy Merckx en Freddy Maertens."

VOOR U, OVERAL APOLLINARIS!

De Heer Alexandre TERWAGNE, Ere-Voorzitter van Curegem-Sportief en Afgevaardigde-Beheerder van de Société Importation Apollinaris, verzoekt ons U mede te delen, dat hij aan de bestuurders van zijn vrachtwagens de toelating heeft verleend Apollinaris uit te delen aan de renners van de Club, dragers van de trui of trainingspak van de Club.

Na afloop van een koers of op oefening, bestel een Apollinaris!

De legendarische Apollinaris clubtrui. Rechts: winnaars van het Brabants interclub kampioenschap gemengd in 1964 met Jan Lauwers, Roger De Coninck, Ludo Janssens, Emile Daems, Georges Van Coningsloo en José Thumas.

van Frankrijk en Italië. Tijdens de zesdaagse van Brussel van 1965 maakte Emile een zware val. Na zijn revalidatie herbegon Emile met koersen, maar hij bereikte niet meer zijn vroegere niveau en hield het wielrennen halverwege 1966 voor bekeken. Georges Van Coningsloo zegevierde in Parijs-Brussel en won de toenmalige marathonklassieker Bordeaux-Parijs. Ludo Janssens, Mathieu Maes, Roger Baens, René Vandevaecken, Jan Lauwers, Julien Stevens, Raphael Hooyberghs en Herman Vrijders waren in die periode nog een paar van onze sterkhouders.

Vanaf 1964 werd het mineraalwater Apollinaris gedurende 16-jaar onze club-sponsor. Menig wielierliefhebber heeft nog herinneringen aan deze legendarische clubtrui. Rechts: Winnaar van het Brabants interclub kampioenschap

gemengd in 1964 met Jan Lauwers, Roger De Coninck, Ludo Janssens, Emile Daems, Georges Van Coningsloo en José Thumas.

1970

"Vanaf 1970" of iets vergelijkbaars

In de jaren zeventig waren het vooral onze liefhebbers die uitblonken. Staf Hermans maakte deel uit van het viertal dat wereldkampioen werd op de 100 kilometer ploegentijdrit. Eddy Schepers werd in 1976 te Lembeek kampioen van België en won een jaar later de Toekomstronde (de Ronde van Frankrijk voor liefhebbers). Guido Van Calster veroverde de Groene trui van het puntenklassement in de door Schepers gewonnen Toekomstronde. Jan Nevens werd de primus in de Ardeense Pijl.

Staf Hermans

Eddy Schepers

Guido Van Calster

Jan Nevens

Tijdens de volgende decennia werd Apollinaris als sponsor vervangen door respectievelijk Perlav, Rianta, Van De Ven, IJsboerke en Frigas. Sinds de komst van IJsboerke verdween voor een lange periode de paarse clubkleur. Sponsorbelangen hadden duidelijk voorrang gekregen.

Jim Van De Laer was in deze periode het boegbeeld van de club. Ook de latere winnaar van o.a. de Waalse Pijl, Rik Verbrugge maakte even deel uit van onze club. In 1995 won de Amerikaan Levi Leipheimer (in 2007 3e in de Ronde van Frankrijk en in 2011 winnaar van de Ronde van Zwitserland), als gastrenner bij Cureghem Sportief de Ronde van Namen. De gewezen Belgische kampioen bij de profs Benjamin Van Itterbeeck zette in 1996 een stap terug naar de liefhebbers en deed dit bij Cureghem Sportief. Benjamin behaalde dat jaar

Eddy Merckx (links) reed ooit zijn eerste wielervedstrijd, bij de niet aangeslotenen, met een trui van Cureghem Sportief, die hij van Emile Daems had gekregen. Toen Eddy officieel begon te koersen, was dit spijtig genoeg niet bij onze club, maar sloot hij aan bij Evere Kerkhoek Sportief.

Kuregem Sportief: nieuwe sponsors
maar geen «purpere garde» meer!

maar liefst zestig overwinningen en veroverde de tricolore kampioenstrui.

Vanaf 1998 werd Bioagrico, een firma die vooral bekendheid had verworven met het snoeien van taxushagen, maar voor liefst 19-jaar onze clubsponsor. Groen werd vanaf toen de kleur van onze uitrusting.

Geert Van Crombruggen, Kurt Van Goidsenhoven, Martin Vestby en Daniël Verheslt wonnen in deze periode al eens een klassieker of een ronde bij de elites zonder contract (vroegere liefhebbers/amateurs). Kenny Dehaes die, in het jaar 2000, bij de jeugd van Cureghem Sportief aan zijn wielervedstrijd begon, was gedurende 13 jaar profrenner en won, met zijn snelle benen, meerdere semi-klassiekers.

In 2005 gaf Cureghem Sportief zijn trofeeën in bruikleen aan het Wielermuseum Koers te Roeselare. De trofeeën werden opgehaald door de tweevoudige wereldkampioen, Freddy Maertens, die er toen werkzaam was. In 2020 werden al deze trofeeën overgebracht naar het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel.

In 2011 vierde Royal Cureghem Sportief zijn honderdjarig bestaan. De club werd ontvangen op het gemeentehuis van Anderlecht en voor de gelegenheid verscheen er een boek met de clubgeschiedenis.

Eind 2016 gooide onze sponsor Bioagricolo de handdoek in de ring en sindsdien heeft de club geen hoofdsponsor meer, maar meerdere kleine sponsors. Sinds 2020 koersen onze renners opnieuw in onze vertrouwde paarse clubkleuren.

Wereldkampioenen

Mathijs Paasschens, Vincent Van Hemelen en Siebe Roesems zijn ex-jeugdrenners van Cureghem Sportief die momenteel deel uitmaken van het profpeloton. Naast onze drie wereldkampioenen werden er ook een hele resem Belgische kampioenschappen gewonnen door een renner van Cureghem Sportief.

Op de weg: 7x bij de Profs, 7x bij de Onafhankelijken, 8x bij de liefhebbers, 1x bij de Junioren Dames, 3x bij de nieuwelingen, 1x bij de militairen.

In het veldrijden: 8x bij de profs en 1x bij de Dames.

Op de piste:

Snelheid: 8x bij de Profs, 7x bij de Onafhankelijken, 8x bij de liefhebbers.

Achterevoering: 1x bij de Profs, 1x bij de Liefhebbers, 1x bij de Dames.

Stayers: 5x bij de Profs, 2x bij de Liefhebbers.

Puntenkoers: 1x bij de Dames jeugd.

Koppelkoers: 1x bij de Profs.

Ook op bestuursvlak drukte Cureghem Sportief haar stempel op het wielerven. Talrijke bestuursleden groeiden eerst binnen de club om later provincia-

le, nationale of internationale mandaten op te nemen. Charles Smulders was ondervoorzitter bij de UCI. Maurice Moyson was in de periode 1968-1974 voorzitter van de Belgische Wielerbond. Pol Vandervelden was ploegleider van de nationale ploeg in de Ronde van Frankrijk. Lucien Acou was gedurende vele jaren bondscoach van de liefhebbers.

Meerdere bestuursleden werden voorzitter of afgevaardigde generaal van de provinciale afdeling. Anderen fungeerden als UCI afgevaardigde tijdens de wielervedstrijden.

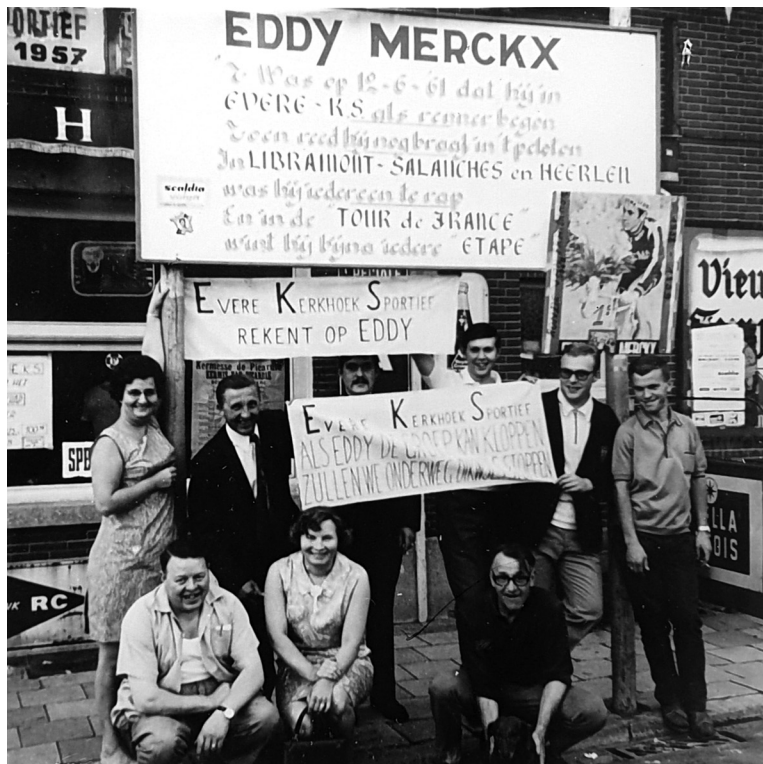
Gedurende vele jaren was Cureghem Sportief nog de enige club met renners in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zodat de Brusselse renners bijna automatisch bij onze club terechtkwamen. De laatste jaren zagen er in Brussel opnieuw enkele nieuwe clubs met renners het levenslicht, zodat ons rennersaantal hierdoor momenteel wat is geslonken.

Toch blijven we als oudste wielierclub van het land, die continue renners in zijn rangen heeft gehad, verder de jeugd de nodige kansen geven om het als renner te proberen waar te maken. Wekelijks zijn er clubtrainingen voor onze paarse garde en worden de renners in de beste omstandigheden begeleid bij hun wedstrijden.

Wie verdere inlichtingen over Royal Cureghem Sportief wenst te bekomen, kan de club contacteren via het volgende e-mailadres:

info@cureghemsportief.be

TEKST: MARC HINDRIJCKX, VOORZITTER ROYAL CUREGHEM SPORTIEF
ILLUSTRATIES VAN DE CLUBUITRUSTINGEN: JAN SOENS

[BE AMVB 315]

De eerste 'lollige velokoers' van de Plezante Wielrijders in 1927 [BE AMVB 315]

OP GAMMELE FIETSEN ... ZONDER VERSNELLING

OVER EEN EVERSE TWEDE JAGER TE VOET, PLEZANTE
WIELRIJDERS, MOEDIGE STAPPERS EN DE ONTSLUITING
VAN HET ARCHIEF VAN PIETER CNOPS

GUNTHER NOENS

'Als Eddy de groep kan kloppen zullen we onderweg dikwijls stoppen', blokletterde het spandoek van een groep enthousiaste supporters vóór café De Vink aan de Kerkhoek in Evere. De foto met dit spandoek werd genomen op zondag 3 september 1967, 40 jaar na de oprichting van de Plezante Wielrijders en hun eerste 'lollige velokoers' die ook toen heel de Kerkhoek op de been had gebracht¹.

Het was de dag dat de 22-jarige Eddy Merckx na bijna 6 uur en 45 minuten op het zadel als eerste over de eindstreep in Heerlen raasde, na meer dan 265 km van het betere trap- en stuurwerk.

Drie jaar na het veroveren van de regenboogtrui bij de liefhebbers in Sallanches was hij nu ook, voor het eerst, wereldkampioen bij de profs. Het is slechts één van de talrijke hoofdprijzen in een rijkgevulde carrière die haar debuut kende bij de amateurwielploeg Evere Kerkhoek Sportief (E.K.S.), onlosmakelijk verbonden met dat café De Vink, dat zelf ook een rijke geschiedenis met zich meedraagt: 'Hoeveel keren heeft het uitbundig gejuich om de schitterende prestaties van deze onovertroffen wereldkampioen niet over de Kerkhoek weergalmd. Honderden malen hebben ze bij de Vink op de overwinningen van hun idool geklonken².

Het zijn twee van de duizenden geannoteerde foto's uit het rijke archief van Pieter Cnops in het AMVB dat momenteel ontsloten wordt. Dat archief geldt als dé bron voor wie op zoek is naar informatie over Evere en haar rijke geschiedenis. In deze bijdrage belichten we dit archief en haar ontsluiting, met focus op het thema 'sport en spel' dat er ook rijkelijk en op diverse wijze in vertegenwoordigd is.

Maar eerst even terug naar de startlijn, voor een andere topprestatie en om even te kaderen waar het voor ons allemaal begon ...

¹ Cnops P., *Kent u ze nog ... de Everaars*. 1975, Zaltbommel.

² Cnops P. 'Over een episode uit de wielergeschiedenis van Eddy Merckx'. *Everna* 7 januari 1995: 1-3.

Een Everse Jager Te Voet, met fiets

'Chère Mère, Le camp est fini vendredi, j'ai le 2e prix de Bataillon, à bientôt, ton fils affectueux.'

Aan het woord de 24-jarige Pierre, Sergeant-Fourier bij het Tweede Regiment Jagers te Voet. Een jaar eerder stond hij nog op de hoogste trede van het bataljonspodium. En amper een maand voor hij die tweede prijs won, schoot hij in Mons ook nog een hoofdvogel af toen hij er huwde met Joséphine.

Luttele weken later tragisch nieuws: zijn zus Caroline sterft, amper 30 jaar; Pierre doet de aangifte in Schaarbeek. Hun moeder, aan wie hij bovenvermeld citaat in de lente van 1908 vanuit het kamp van Beverloo schreef, woonde toen ook in Schaarbeek, in de Josaphatstraat aldus de Ansichtkaart. Op de beeldzijde een prachtige portretfoto van Pierre zelf, statig uitgedost in een militair uniform en leunend op een fiets (zonder versnellingen!), poserend voor één van de infanterieblokken van het kamp, blik op oneindig.

Deze prentbriefkaart die we onlangs in handen kregen, is er één van een kleine collectie die deze militair tussen 1905 en 1911 aan zijn moeder richtte, steeds verzonden vanaf en naar dezelfde locaties. Op één van die andere pareltjes, afgestempeld in de zomer van 1909, een groep mannen waaron-

der Pierre, nu Sergeant-Majoor, in een wit schermtenue met degen in de rechterhand, deze keer op een grasveld en strak turend in de camerallens. De edele schermkunst als onderdeel van de infanteristenopleiding ... nu evenwel geen prijsvermelding.

Die bijzondere collectie van militaire fotokaarten zette een boeiende (archieff-)zoektocht in gang waarin we op zoek gaan naar antwoorden op de vragen wie deze Jager, zijn moeder en hun familie waren en hoe hun leven er kan hebben uitgezien. Een tocht in het duister, voortgestuwd door pure nieuwsgierigheid, met aan de startlijn slechts een handvol concrete aanknopingspunten. Een piste die onverhoopt interessante inzichten en bijzondere ontmoetingen oplevert en we zijn nog maar net uit de startblokken. Een tocht ook waarin we onbekende paden bewandelen die doodlopende steegjes blijken te zijn. Meteen ook een boeiende invalshoek om als leek inzicht te verwerven in diverse belangrijke historische gebeurtenissen en faits divers. Al vroeg tijdens onze tocht wordt duidelijk dat Pierre ('Petrus' op zijn geboorteakte) in 1883 in Evere het levenslicht zag, als zesde kind van Jan en Joanna. Meteen heeft de geadresseerde van onze kaarten, steevast door haar zoon aangeschreven als 'Madame Veuve', ook een naam. Later volgen nog een zusje die amper 5 dagen oud wordt en een broertje die in de vroege

winter van 1914 ook in Schaarbeek woont en 'briefdrager' is (ook een sport!). Een studie van aktes leidt tot de hypothese dat het leven van dit gezin zich in het laatste kwart van de 19e eeuw afspeelde in dit toen nog landelijk Vlaams boerendorpje net buiten Brussel. Alle bronnen plaatsen de familie bij de hier pas aangelegde Brusselse begraafplaats en de Kerkhoflaan die de nieuwe verbinding vormde tussen deze laatste rustplaats en de Leuvense Steenweg. Het is een grotendeels onbewoond, vruchtbaar akkerland in wat men later 'Hoog-Evere' is gaan noemen, ver buiten de dorpskern. Pierre's vader werkte er tussen 1875 en zijn dood in 1895 als hovenier, putdelver en grafmaker. Rond de eeuwwisseling, toen 'Rossen Tone' – zijn oudere broer Antoine – er ook grafmaker was, meldt Pierre zich vrijwillig bij het Belgische leger. Hij verhuist naar Mons waar de Tweede Jagers te Voet gekazerneerd lagen in Caserne Guillaume. Terwijl zijn moeder na het overlijden van haar man, net als zijn twee oudere zussen en iets later ook Antoine, richting Schaarbeek trekken.

Vervang door: "Ook hier zijn initieel..."

Uit: 'Er zijn nog voetgangers in de N.B.B. ... De ochtendwandeling', in *NBB. Maandelijks tijdschrift uitgegeven door en voor het personeel van de Nationale Bank van België*, 1964, p. 26-30.

Eén adres ... BE AMVB 315

Op een bepaald moment in onze zoektocht naar het leven van Pierre en zijn familie richten we ons op de vraag hoe dit Evere, waar hij vermoedelijk zijn jeugd doorbracht, eruit zag tijdens de eerste helft van de Belle Époque. Ook hier initieel weinig aanknopingspunten, tot ons oog valt op een webpagina van het AMVB waarin het 'archief van Pieter Cnops' wordt voorgesteld. En zo verschijnt een tweede 'Pierre uit Evere' in ons vizier; ook hem en zijn leven zullen we via een boeiende zoektocht beter leren kennen.

Het persoonsarchief in het AMVB van deze Cnops wordt er omschreven als 'een enorme bron van informatie over de geschiedenis van Evere' dat 'een zicht op de evolutie [...] van landelijk dorp tot stedelijke agglomeratie' biedt, een omschrijving die we ook elders bevestigd zien. Zo stelde Wim van der Elst³ dat het 'ongetwijfeld de grootste en volledigste documentatie over de geschiedenis van Evere' bevat waarmee het 'in één slag het AMVB tot de eerste bron' maakt, eraan toevoegend dat 'al wie ooit nog over Evere iets wil opzoeken of onderzoeken zich tot één adres moet wenden'.

Van der Elst kan het weten want als cruciale schakel bij de archiefoverdracht in 2013 kende hij als geen ander de inhoud van dit archief. Precies de bron waar naar we zoeken en zo leidt ons parcours in cadans naar het Brusselse AMVB.

Archiefontsluiting en -verrijking

Op onze vraag ter consultatie volgt al meteen ontuchtering: ondanks zijn inventarisatie, waarover van der Elst uitvoerig verslag deed en ook een recentere bijdrage door archivaris Christopher De Keyser in *Arduin 14*, naar aanleiding van meerdere lezersvragen, blijkt dit archief slechts ten dele ontsloten en dus grotendeels ontoegankelijk voor studie.

Evenwel geen onoverkomelijke horde want alsof toeval ermee gemoeid is, zijn we in het kader van een opleiding Informatiemanagement (optie: Archief) net op zoek naar een stageplaats- en onderwerp. Het hoeft geen uitgebreid betoog dat zowel keuze als afspraken snel gemaakt zijn: 160 stage-uren exclusief gericht op verdere ontsluiting en valorisatie van dit archief 'BE AMVB 315'.

En zo dient zich in de lente van 2024 alweer een boeiende tocht aan, met opnieuw een karrevracht aan interessante ervaringen, inzichten en ontmoetingen.

³ Van der Elst W., Aanwinsten: Verzameling Evere Pieter Cnops. *Arduin 14*: 9-14, 2013.

De kern van onze opdracht, die we na afronding van de stage als vrijwilliger verderzetten, bestaat uit het inventariseren van het nog niet-ontsloten deel, inclusief inhoudelijk en materieel schonen, herverpakken, beschrijven, intellectueel ordenen en begeleiden van gebruikers. Een voorstudie van archiefvormer en -vorming zijn eveneens onontbeerlijk. Vanuit onze conclusie dat Cnops' collectie zowel tijdens zijn leven als na zijn overlijden sterk versnipperd was geraakt, stellen we ook alles in het werk om het archiefbestand opnieuw te herenigen via een actieve zoektocht naar onderdelen die nog in het AMVB ontbreken.

Met succes. Naast bijkomende overdrachten die tussen 2014 en 2017 werden gerealiseerd na het verschijnen van bovengenoemd Arduin-artikel, slagen we er – met dankbare hulp van zoon Jos Cnops – in om verloren gewaande dossiers met informatie over Cnops' onderzoek naar Evere en WOII terug toe te voegen.

Ook zijn er contacten met de gemeente Evere over een overdracht van zijn materiaal uit het Gemeentelijk Museum Pieter Cnops, dat de laatste twee decennia van zijn leven zijn thuisbasis was. Tal van dossiers over diverse aspecten uit zijn leven die nog bij de familie bewaard werden zijn intussen ook herenigd in het AMVB. Ze handelen o.a. over zijn jeugd- en schooljaren, opleidingen, dienstplicht en job, zijn rol bij heemkundige kringen, museum en Gemeenschapscentrum van Evere en als numismatisch adviseur bij musea en commissies. Die aanvullingen vormen niet enkel een belangrijke verrijking maar bieden ook een vollediger beeld van deze boeiende archiefvormer en zijn diverse activiteiten.

Échte Everenaar, vorser, ontsluiter, verzamelaar

'Cnops is écht van Evere' schreef Van Garsse⁴ en ook Ockeley⁵ prees hem als 'echte Everenaar!'.

Hij zag er het levenslicht in de 'Haechtsche Steenweg' in de herfst van 1928, groeide er ook op en bleef zijn hele leven – meer dan 80 jaar lang – in zijn geliefde dorp wonen, op het 'plekje grond dat hij even liefheeft als een kunstenaar zijn werk'⁶. In de zomer van 1950 huwde hij er met Jeanne(ke) Van Obberghen, samen brachten ze er drie kinderen groot. Ze hadden er ook

⁴ Van Garsse S., Everenaar van het Jaar Pieter Cnops, 'Eerst de rapen, dan het witloof'. *Brussel Deze Week* 20/01/2012.

⁵ Ockeley J., 'In Memoriam. Pieter Cnops. † Brussel 10 december 2012'. *Eigen Schoon en De Brabander* 96/1: 135-138, 2013.

⁶ De Wispelaere S., 'Een vorser. Pieter Cnops'. *BNB /NBB. Maandelijks tijdschrift door en voor het personeel der Nationale Bank van België*, mei 1954, p. 13-14.

stevige wortels: hij langs moeders' zijde, afkomstig uit een boerkozenfamilie; zij langs beide takken, o.a. uit een familie die aan het oude kerkhof in de Sint-Vincentiusstraat al generaties het volkscafé annex winkeltje À La Clef du Cimetièrre uitbaatte ... voor Pieter een schier onuitputtelijke bron van eerstehands informatie over het Everse dorpsleven. Wie weet heeft ook 'onze' soldaat Pierre wel eens in het café vertoefd of één van zijn familieleden.

Toch zullen onze beide 'Pierre's uit Evere' elkaar nooit ontmoeten aangezien Petrus in 1916 tragisch overlijdt aan zijn verwondingen in het veldhospitaal van Hoogstade, amper 32 jaar oud. Net op die dag wordt ook zijn zoon 5 jaar. Op zijn grafsteen op de begraafplaats aldaar lezen we 'Sergant [...] Mort pour la Belgique'. Een tragische oorlogsheld dus. Biografieën over Pieter Cnops zijn voorhanden in andere bronnen. Hier wagen we enkel een poging hem te karakteriseren in relatie tot zijn archief en tot het thema van dit nummer: Everenaar, vorser, ontsluiter en verzamelaar ... met een sportief kantje.

Zijn grote liefde en passie voor Evere passeerden al de revue. Hij werd alom geprezen voor zijn diepgaande kennis over haar inwoners en geschiedenis. Een kleine greep citaten laat weinig aan de verbeelding over: 'Wat weet Pieter Cnops nog niet over Evere?'⁷, 'hij leerde Evere zijn geschiedenis kennen'⁸, 'le plus grand amoureux de l'histoire d'Evere'⁹, 'hét geheugen van Evere'¹⁰, 'de referentie voor de geschiedenis van Evere'¹¹.

Geschiedenis, heemkunde, genealogie, toponymie, taalkunde en numismatiek ... slechts enkele domeinen waarvan hij zich vakkundig meester wist te maken. Pieter Cnops verzamelde reeds vanaf jonge leeftijd op onnavolgbare, nauwgezette en kritische wijze een grote hoeveelheid informatie, die hij bestudeerde en publiek toegankelijk maakte via de (mede-)oprichting en het (mede-)beheer van twee musea, waaronder een in Evere dat sinds 2016 als eerbetoon zijn naam draagt en ook via talrijke tentoonstellingen, voordrachten en publicaties. Zijn focus lag daarbij steeds, doch niet uitsluitend, op 'zijn' Evere, wat zich duidelijk reflecteert in zijn archief.

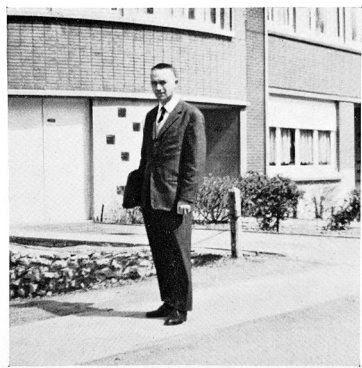
⁷ Vanderhoeven P., 'Wat weet Pieter Cnops nog niet over Evere?' *Het Nieuwsblad*, 23/08/1984.

⁸ Van Garsse S. op. cit., (2012); Ockeley J., op. cit., (2013)

⁹ Dietz S., *Editorial. Tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Evere* 60: 1, 2013

¹⁰ Van Garsse S., 'Geheugen van Evere' naar AMVB. BRUZZ 15/01/2014.

¹¹ s.n., Gemeentelijk museum Pieter Cnops. *EVERNA. Maandblad van het Gemeenschapscentrum* 39/2: 4, 2016

M. P. Cnops, de la Bibliothèque littéraire, vient d'Evere.

De H. P. Cnops, van de Letterkundige Bibliotheek, vertrekt uit Evere.

Uit: 'Er zijn nog voetgangers in de N.B.B. ... De ochtendwandeling', in NBB. Maandlijks tijdschrift uitgegeven door en voor het personeel van de Nationale Bank van België, 1964, p. 26-30.

informatie – ongeacht hun drager – in functie van zijn studies... 'al wat maar het verleden van Evere kon oproepen'¹³. Die intense verzameldrang resulteerde in een zeer omvangrijke en gevarieerde collectie die hij op meerdere locaties bewaarde. In het najaar van 2013, kort na zijn overlijden, schonk zijn familie een belangrijk deel van zijn nalatenschap aan het AMVB. Het ging om het gros van het materiaal dat hij doorheen de jaren bijeenbracht in hun bel-étage woning in de Edward De Knoopstraat dat 'van de garage en de kelders tot de zolder volgestapeld' lag¹⁴; dat was vooral voor het Everse museum, waarvan hij de stichter-conservator was, zijn tweede thuis en nieuwe opslagplaats werd.

Veertig jaar lang was hij professioneel aan de slag bij de Nationale Bank van België, ook in de afdeling Verzamelingen en Letterkundige Bibliotheek waar hij begin jaren '80 mee aan de wieg stond van het Museum voor Geld en Geschiedenis. Hij was er ook één van die 'moedige stappers' (ook een sport!) die 'iedere dag, trams, autobussen en wagens versmadend, te voet naar hun werk komen, soms van heel ver, zoals van Evere'¹².

Pieter Cnops was oprichter, (bestuurs-) lid, conservator, drijvende kracht en adviseur in musea, genootschappen en commissies. Meerdere onderscheidingen (inclusief gouden medailles!) vielen hem sinds 1948 op velerlei vlak te beurt.

Verwoed verzamelaar ook, vooral van informatie – ongeacht hun drager – in functie van zijn studies... 'al wat maar het verleden van Evere kon oproepen'¹³. Die intense verzameldrang resulteerde in een zeer omvangrijke en gevarieerde collectie die hij op meerdere locaties bewaarde. In het najaar van 2013, kort na zijn overlijden, schonk zijn familie een belangrijk deel van zijn nalatenschap aan het AMVB. Het ging om het gros van het materiaal dat hij doorheen de jaren bijeenbracht in hun bel-étage woning in de Edward De Knoopstraat dat 'van de garage en de kelders tot de zolder volgestapeld' lag¹⁴; dat was vooral voor het Everse museum, waarvan hij de stichter-conservator was, zijn tweede thuis en nieuwe opslagplaats werd.

Weglaten?

Nodig om dit te vermelden? Ik zou het eerder weglaten.

... en ook nog eens sportief!

'Om zich aan zijn navorsingen te kunnen wijden heeft de H. Cnops nagenoeg alle andere genoegzaam vaarwel gezegd', aldus De Wispelaere¹⁵. Opoffering en toewijding, zoals een echte sportman. Zijn sportieve prestaties beperkten zich overigens niet tot die dagelijkse ochtendwandelingen naar zijn Brusselse werkplek, strak in het pak en met aktentas, naast zijn intense navorsingen en beroeps- en gezinsleven vond hij nog voldoende tijd voor actieve sport.

Een vroege autobiografische schets, verschenen in meerdere talen ('Allo ... Ici Cnops'¹⁶), biedt ons en collega's bij de nationale banken van Duitsland, Italië, Oostenrijk en Denemarken hierover inzicht. Als fervente fan en ter ere van zijn fysieke en mentale evenwicht, waagde hij zich in de jaren '60 wel eens aan een voorzichtige duik en niet alleen in de waters bij de Nationale Bank of in het Everse Solarium. Verder beoefende hij ook yoga, waarin hij zich een groot deel van zijn leven onderdompelde. Het verklaart meteen een documentatiemap over dit onderwerp in zijn archief. In dat Solarium, het gemeentelijk openluchtzwembad dat in 1934 de deuren opende om ze 45 jaar later opnieuw te sluiten, was overigens niet enkel waterpret te beleven, ook 'dektennis, pingpong, medicin-, basket- en volleybal', ja zelfs een 'Rhönrad' (twee met elkaar verbonden hoepels) en een tobogan¹⁷.

Later kwam in dat lijstje van hobby's ook fietsen te staan, of zoals een krantenartikel hem citeert: 'In die tijd die mij nog rest doe ik aan yoga, fietsen en zwemmen'¹⁸. Maar ook voordien zat hij al op de fiets, zoals in de naoorlogse jaren toen hij samen met een vijftiental vrienden rond Pinksteren richting volwassenheid denderde, 'over verhakelde oor-

[BE AMVB 315] en [Cnops P., Mitt navn er Cnops fra Den Belgiske Nasjonalbank. Vårbank 22/2: 38-41 (cover), 1968 of ook: Cnops P., 'Hallo ... hier Cnops von der BNB', OeNB Informationen, 1968/4: 4-7 [BE AMVB 315]

¹² s.n., 'Er zijn nog voetgangers in de N.B.B. ... De ochtendwandeling'. *NBB. Maandlijks tijdschrift uitgegeven door en voor het personeel van de Nationale Bank van België*: 26-30, 1964

¹³ Ockeley J., 'Bio-bibliografie van Pieter Cnops'. *Eigen Schoon en De Brabander* 84: 255-266, 2001

¹⁴ van der Elst, op.cit..

¹⁵ De Wispelaere, op. cit.

¹⁶ Cnops P., 'Allo ... Ici Cnops de la Banque Nationale de Belgique', *Revista del personale della banca d'Italia* 8/3: 35-37, 1968

¹⁷ Cnops P., 'Een beetje geschiedenis', *Het Solarium. persEVERER-en* 1998/5: 32.

¹⁸ Vanderhoeven, op. cit.

Pinksteren 1946

Foto : Albert Van Nerom

Over verhakkelde oorlogswegen naar Han-sur-Lesse, de meesten op gammele fietsen zonder versnelling.¹⁹ Fotopauze aan de Maas ergens tussen Namen en Dinant.

Van l. naar r.

Iste rij: 1. Louis Speltinckx, 2. Jan Deman, 3. Jan Van den Broeck, 4. Pieter Cnops, 5. Georges Verberckmoes

2de rij: 1. Werner Verberckmoes, 2. Leopold Van Driessche, 3. Jan Vanholsbeeck, 4. Hendrik Vanholsbeeck, 5. Jaak Vanholsbeeck

3de rij: 1. Germain Pishoudt, 2. Jan Kelkermans, 3. Adriaan Debourgh, 4. Pieter Cabuy, 5. Benoni..., 6. Henri Vinck.

Cnops P., 'Uit de oude doos. Opzij Opzij Opzij. De fietser rijdt voorbij'. Everna 19/10, p 2-3, 2001

logswegen naar Han-sur-Lesse, de meesten op gammele fietsen zonder versnelling¹⁹ ... Opzij, opzij, opzij, Cnops rijdt hier voorbij!

Ook een potje voetbal was hem tijdens die jeugdijaren niet vreemd. Zo bevat het archief ook een foto – uiteraard keurig voorzien van namen en toenames zoals zo kenmerkend in dat bijzonder rijke fotoarchief – waarop veertien knapen met een bal, daterend uit de oorlogszomer van 1941. De twaalfjarige Cnops is er één van. Zeven zomers later een reeks gelijkaardige foto's met Cnops erop, deze keer als één van de 'zegevierende retorica onder leiding van E.H. Joris Mees' van het Sint-Pieterscollege uit Jette²⁰.

Meer dan vijf decennia na het affluiten van die match 'tegen de snoevers

¹⁹ Cnops P., 'Uit de oude doos. Opzij Opzij Opzij. De fietser rijdt voorbij'. *Everna* 19/10: 2-3, 2001

²⁰ Amerijckx L., Goossens H., Vande Cauter G., Van den Cruyce P. & Van Liedekerke M., *Honderd jaar Sint-Pieterscollege Jette. Een blijvende waarde. 1902-2002*, . Brussel, 2002

[BE AMVB 315]

Romen 1941
 Boven: Edmond Raedemant, Jean Van Cutsem, Willem Vanderwille, Jozef Putmans, Pieter Vanbelle († 13.3.1944), Pieter Cabuy, Hendrik Vanholsbeeck, Daniel Vaccamann, Julien Cillemeire
 Onder: Ruyffelaere Vanbelle, Pieter Cnops, René Hees, Simon Selensaker, Louis Speltinckx

of dikke nekken van Poësis²¹ haalde hij er dankbare herinneringen aan op, net als aan andere sportieve fratsen uit zijn collegejaren zoals de gymnas-tieklessen door een gepensioneerd soldaat, die even snel weer verdween als hij was verschenen: 'Op de speelplaats deed hij ons marcheren, links, rechts, zwaaien met de armen in alle richtingen, draaien met hoofd en romp, vooroverbuigen en door de knieën zakken'. Militaire discipline was Cnops niet vreemd. Tennis, basket- en volleybal waren er evenwel niet aan de orde, net zomin als zwemmen want '[n]ooit hebben we een teen in een zwembad bevochtigd'.

Sportief Evere

Cnops was natuurlijk niet de enige Everse sportieveling, integendeel. Denken we naast hem en Merckx voor de recente geschiedenis bijvoorbeeld maar aan meervoudig atletiekkampioene Gevaert, Red Lion Vanasch of Rode Duivel Batshuayi, allen hebben ze wel een link met Evere. Liefhebbers van meer dan 600 jaar Everse sport- en spelgeschiedenis weten dus tot welk adres zich te wenden, want Cnops' archief en publicaties bevatten een schier eindeloze massa informatie over beide thema's, vanuit de meest diverse invalshoeken benaderd. Te veel om hier allemaal op te noemen.

²¹ Cnops P., 'Interactief Memorabilia. 'Forsan et Haec olim meminisse juvabit' (Vergilius).' *Schakel. Sint-Pieterscollege Jette* 39: 19-22, 2002.

Al in zijn eerste publicatie wierp hij met Jan Lindemans uitvoerig zijn licht op 'georganiseerd volksvermaak' en 'verenigingen voor gezamenlijk verzet' in dit Brabantse dorp bij aanvang van de 18e eeuw²². De 'victorieuse spelen van de jonckheyt', 'sollende, kolfende en kaatsende Pap gulden', 'Croon hoeden' en 'labayen' kwamen er allemaal in aan bod. Wat ze precies inhielden, hoe toenmalig pastoor Aerts (overigens geen man om mee te sollen) dacht over al deze 'abuysen', hoe hij er vervolgens kort spel mee maakte en wat ervoor in de plaats kwam, leest u allemaal in het artikel 'Volksvermaak te lande, in Brabant, in 't begin van de 18e eeuw'.

Of wat te denken van de evolutie van de Everse schuttersgilden sinds de 15e eeuw waarbij diezelfde pastoor Aerts (ook niet de man om zomaar te laten begaan) een moedeloze strijd tegen het plaatsen van de koningsvogel op de Everse kerktoren opvoert²³.

Of over 17e eeuwse 'ketjespret' van die dekselse Brusselse ketjes die 'samenkwamen om teghens elck andere te vechten' (ook een sport!)²⁴. Of met hun 'schaamteloos vertoon van 'bloote lichaemen' tijdens hun 'zwemgeneugten' in de Brusselse wateren, of hun 'harde spelen' waardoor de ruiten in de Volderstraat wel eens aan diggelen vlogen. Of, erger nog, met hun 'vierwerken', vaak nefast voor de 'nog vele licht ontvlambare huisjes van toen'. Geen idee of Cnops met dit laatste citaat ook pastoor Aerts in gedachten had.

Schrap dit

Ook het rijke Everse toneellevens en de talrijke toneelverenigingen sinds de late 19e eeuw kenden weinig geheimen voor Cnops die er in 1990 nog een tentoonstelling aan wijdde²⁵. Net zomin als bijvoorbeeld sport en spelen in de Everse kroegen, zoals in 't Blokske waar generaties bezoekers over de vloer kwamen 'om te kegelen, om te kaarten, om met boogschieten de boog wat te ontspannen, om te biljarten en onlangs om te flipperen'²⁶.

Ook in Brasserie de l'Avenue bij Jean Van Nerom, naast vurig Anderlecht supporter ook bedreven jacquetsspeler, was het al sport en spel

²² Lindemans J. & Cnops P. 'Volksvermaak te lande, in Brabant, in 't begin van de 18de eeuw, naar wat we daarover te Evere vernemen.', *Eigen Schoon en De Brabander* 34/7-8: 209-217, 1951

²³ Cnops P., 'De schuttersgilden te Evere.' *Eigen Schoon en De Brabander* 41/9-10-11: 367-377, 1958

²⁴ Cnops P., 'Ketjespret in de 17e eeuw.', *Eigen Schoon en De Brabander* 62/7-8-9: 287-290, 1979

²⁵ Cnops P., 'Honderd jaar toneel in Evere.' *Eigen Schoon en De Brabander* 74/4-5-6: 201-204, 1992

²⁶ Cnops P., 'Van Bijltje tot Blokske.' *Eigen Schoon en De Brabander* 58/7-8-9: 267-286, 1975

Het E.K.S.-team in 1964 (met Eddy Merckx in regenboogtrui bij de liefhebbers) op het Interclubkampioenschap in Halle. Op de achterkant van de foto wordt vermeld: 'Van Cappellen Aug, Volckaert Roger, Knudt Roger, Merckx Eddy, Willems Roger, Dewolf Jozef links'

(en trofeeën!) wat de klok sloeg: niet alleen een voetbalploeg 'waarin luid snoevende tooghangers en rake knallers hun ware balvaardigheid tegen andere caféploegen, zoals die van de Vink, konden botvieren maar ook een handbalploeg met 'kaatslustige jongens' en hun manhaftige bekerstrijd ... 'telkens keihard knokken en kwistig doorspoelen'²⁷.

En ook de fiets, uiteraard. Van Da Vinci's 15e eeuwse vehikel²⁸ (indien frauduleus, toch op zijn minst goed gevonden!), over alle strapatsen van die 'Plezante Wielrenners' tot de 19e eeuwse New Rapid 'snelwieler' die de 17-jarige burgemeesterszoon Amand Stuckens zich in 1896 voor 200 frank

²⁷ Cnops P., 'Zestig jaar café.', *Everna* 15 oktober: 1-2, 1994.

²⁸ Cnops P., 'Uit de oude doos. De fiets van Leonardo da Vinci.', *Everna* 20/4: 3, 2002.

aanschafte (nieuw of tweedehands?) om in het dorp te gaan paraderen²⁹. Het jaar erop, op 3 april 1897, werd in de gemeenteraad voor deze 'trapwielers' het Reglement op de Wielrijders goedgekeurd. Toeval? Het was meteen gedaan met het stockeren van steenstapels, zavel, mest en strooihoopen op de Everse paden (art. 2) of enige andere 'hinderpalen [...] welke ongemakken kunnen veroorzaken' (art. 8). Een 'brandende lantaarn [...] vooraan hun trapwiel' zorgde ervoor dat deze fietsers ook na 'zonneondergang' de baan op konden (art. 6).

Allemaal te vinden in dat rijke archief van Cnops. En ook Eddy Merckx, de grote Kannibaal, ontbreekt dus niet op Cnops' appèl, pas aan de voet van zijn steile klim richting top (met versnellingen!). Als jonge knaap in 1961, acht jaar voor zijn eerste memorabele Tourzege (om er maar één te noemen), had die veelvraat uit Sint-Pieters-Woluwe zich aangesloten bij de liefhebbers van Evere Kerkhoek Sportief, enkele jaren eerder opgericht in De Vink, waar 'de Vink' himself (ook één van die muzikale 'Plezante Wielrijders') toen nog de tap bediende. Het zou in de daaropvolgende jaren een vurig supporterscafé van de zwarte van Tervuren worden.

Wat Amand Stuckens betreft, ook hij is rasechte Everenaar en een rijke bron van informatie voor de geschiedenis van Evere en haar sport en spelen. In de jaren '50 pende hij immers speels en vanuit 'grote ervaring, met liefde en vaak ook met een tikje heimwee' zijn herinneringen neer; ze werden veertig jaar later door zijn zoon uitgegeven³⁰. Cnops, die de inleiding verzorgde, omschreef hem daarin als 'een rijke bron, die ik dankbaar en nooit tevergeefs heb aangeboord'. Een boeiende getuigenis uit eerste hand over de amper 2700 inwoners en 500 woonhuizen van Evere op het einde van de 19e eeuw. Zo had Stuckens het over de kluchtige steekspeltornooien van d'Eststraat 'voor een volk dat het ridderlijke ervan was kwijtgeraakt en het veeleer als een wallebakkerij bekeek' maar 'voorwaar de stemming was er niet en 't spel viel spoedig in duigen!'; de tornooibak deed vervolgens nog jarenlang dienst als kiekennest in een schuur. Het beestige spel van geblinddoekte ganskappers op Vastenavond-dinsdag op de gemeentelijke wipweide is ook van de partij bij Stuckens: 'gewapend met een grote verroeste sabel' en nogal eens in de wind sloegen die kappers geregeld zelf ook in de wind. En wat met die 'duivensjappers' en hun verenigingen, zoals 'De Sperwer', en hoe Stuckens daarbij zelf ook helemaal uitgemolken werd ... maar laat er geen misverstan-

²⁹ Cnops P., 'Uit de oude doos. De New Rapid'. *Everna* 20/3: 2-3, 2002.

³⁰ Stuckens A., *Evere in vroeger jaren.*, Evere, 1993

den over bestaan: 'duivemelkers: speelt, melkt, discussieert en disputeert. Uw sport is de schoonste der sporten!'

Ook over de kegelaar die de zolen van zijn schoenen verspeelde (pottezuiper!) en de kaartspeler met zijn klaveren jas (pretentieuze rentenier!) kom je bij Stuckens het één en ander te weten. Net als over boogschieten, niet alleen een goedkope maar ook een edele en zeer deftige sport (hardop vloeken niet toegelaten!). Zoals die oude schuttersgilde van Sint-Sebastiaan aan de Kerkhoek en hun wip in de Wipstraat: 'Het lof zal beginnen wanneer de vogel afgeschoten is', riep de pastoor vanop de kansel, waarna hij de eerste pijl afschoot (geen kerktoren te bespeuren!). De schutterskoning kreeg naast een halsnoer (de 'braak'), ook een hoge hoed met rode pluim, staf en andere waardigheden, alsook kussen van alle vrouwen. Twee achtereenvolgende jaren de koningsvogel afschieten leverde naast vele 'protocollaire groeten, kniebuigingen en bokkesprongen' ook nog eens het keizerschap op. Ook in de herberg van 'Pie Viool', tevens gemeentelijk grafmaker ('heer en meester op het kerkhof!'), waren 'doelschutters' actief en wel die van De Gouden Handboog wier 'spel maar armzalig en verlaten was'. De plaats vanwaar ze op hun doel schoten werd duidelijk gemarkeerd ... door een grotendeels afgesleten grafsteen waarvan de 'R.I.P.' nog duidelijk leesbaar was. Verder ook nog De Gouden Pijl bij Tiste de Smet waar het schieten in een feeëriek serre plaatsvond, één van de mooiste schietstanden uit de wijde omgeving.

En ons 'Jagerke' uit Evere?

Ook over Hoog-Evere wist Stuckens nog het één en ander te vertellen. Misschien vinden we bij hem wel een verklaring waarom ons 'Jagerke' Pierre (amper 4 jaar jonger dan Stuckens) zo weinig sporen lijkt te hebben nagelaten in het rijke archief van Cnops.

Net vóór Pierre er geboren werd in 1883 stonden op de 'Lovensche Steenweg' in Evere amper twee woningen. Eén ervan was de herberg Aux Deux Maisons dat ook spijshuis, hotel, boerderij en bierstekerij was en waar de plak voornamelijk gezwaaid werd door gegoeide Brusselse klanten die er kwamen dineren, kegelen en kaarten. Everse dorpelingen trof je er nauwelijks aan.

In de vroege jaren '90 van die 19e eeuw werd er ook een kouter voor paardenwedrennen aangelegd die niet alleen een nieuw cliënteel, maar ook veel lawaai en getwist aantrok. Deze 'Pjèrekoers' zou maar enkele jaren standhouden.

De aanleg (vanaf 1875) en uitbreiding van de Brusselse begraafplaats, in een gebied waar zich toen 'noch huis, noch weg' bevond, leidde er tot een nieuw 'voornaam handelskwartier' van steenkappersfamilies en de aanleg van een stoomtramlijn die Brusselse bezoekers tot de ingang van de begraafplaats bracht. Tegelijkertijd ook frustraties bij de dorpelingen, niet in het minst bij de boeren wegens het verlies van hun vruchtbare gronden. Ook lasten, verwickelingen en wrijvingen tussen de gemeenteoverheid en de stad Brussel die eigenaar was van zowel begraafplaats als Kerkhoflaan (een kerk was er toen nog niet).

Volgens Stuckens was er 'met de dorpskom schier geen betrekking: Hier Vlaams, ginder Waals; hier boeren, ginder fabrikanten van grafzerken [...] Er was over 't algemeen zelden iemand van Hoog-Evere in het centrum te zien [...] dus zowel op kerkelijk als op gemeentelijk gebied een soort van 'no man's land'.

Misschien heeft ons 'Jagerke' zijn jeugd dus vooral elders gesleten en dienen we onze pijlen voor informatie over zijn jeugdjaren daarom ook op andere archieven – en kerktorens (Schaarbeek?) – te richten. Als u informatie heeft, laat het ons gerust weten, onze koers is immers nog lang niet gereden. Dan sprinten we gezamenlijk (met versnellingen!) richting finishlijn ...

DE GROEIPIJNEN VAN HET VROUWENVOETBAL IN BELGIË (1971-1993)

EEN INKIJK VANUIT HET PERSPECTIEF VAN EEN PIONIER VAN HET EERSTE UUR

RUDY MACHIELS

In september 2024 ging ik aan de slag gegaan als vrijwilliger bij het AMVB. De opdracht tot het schrijven van dit artikel voor het erfgoedtijdschrift *Arduin* is organisch gegroeid. Ik was al enkele weken actief met de verwerking en inventarisatie van een recent binnen gekomen deel archiefdozen. Ik zag dit als een eerste kennismaking met de werking van een archief, zelf ervaren wat het allemaal inhoudt, en het hele proces zelf doorlopen. Gezien mijn drang tot het aangaan van uitdagingen was ik maar al te enthousiast toen ik vernam dat er ook een mogelijkheid was tot het schrijven van een artikel. Ik stelde mezelf kandidaat en begon aan een nieuwe 'journey' tijdens mijn vrijwilligerswerk. Er werd gekozen om een stukje van het archief te ontsluiten dat een brug kon vormen met het thema 'Game On – De betekenis van sport en spel, vroeger en nu?' van de volgende Erfgoeddag die plaats vindt op zondag 27 april 2025.

Het AMVB organiseert in het kader van die **Erfgoeddag 2025** een tentoonstelling rond 'Sport in Brussel' die vanaf eind februari/ begin maart te bekijken is. Voor meer info, gelieve de website www.amvb.be te raadplegen. Een van de componenten van deze tentoonstelling is een eerbetoon tn aan enkele pioniers van het Belgisch/Brussels vrouwenvoetbal. Een goede gelegenheid om even in het archief te duiken en inspiratie op te doen voor een artikel aan de hand van bronmateriaal van **Lucien Paulis**, algemeen gezien als één van de pioniers van het vrouwenvoetbal in België en in het bijzonder bij RSC Anderlecht. Gezien mijn passie voor sport was dit een mooi aanknopingspunt voor een artikel.

Deze bijdrage is opgesplitst in 4 delen. In eerste instantie blikken we daarbij terug op de Belgische voetbalgeschiedenis (m/v). In deel 2 gaan we grasduinen in het archief en analyseren we de evolutie van groen (1971) naar paars (1993). In deel 3 zoomen we in op de relatie tussen sport en het feminisme en in het laatste deel bekijken we de evolutie van het vrouwenvoetbal door een Foucaultiaanse bril.

1. Een korte voetbalgeschiedenis (M/V)

Het moderne voetbal vindt zijn oorsprong in Groot-Brittannië in het midden van de 19e eeuw.

Het **mannenvoetbal** is ontstaan als een sport voor de arbeiders, maar dit veranderde toen het spelletje populair werd onder de elitaire studenten van prestigieuze universiteiten zoals Cambridge en Oxford. De scholen zagen in deze sport een uitstekende manier om hun studenten in goeie conditie te houden. 'Een gezonde geest in een gezond lichaam' was er al eeuwen de leuze.

In **België** werd in 1895 de overkoepelende bond 'Union Belge des Sociétés de Sports Athlétiques' gesticht door enkele voetbal- en atletieclubs. In 1912 splitste de voetbalsectie zich af en noemt zich de 'Union Belge des Sociétés de Football-Association'. In 1920 werd het label 'koninklijk' toegevoegd zodat we vanaf dan spreken van de Koninklijke Belgische Voetbalbond (KBVB).

Het Belgische voetbal werd net als in veel andere Europese landen aanvankelijk georganiseerd en beheerd door de sociale elite, voornamelijk mannen uit de hogere middenklasse. Deze geschiedenis is belangrijk om te begrijpen hoe de veranderingsprocessen in de jaren '70 en '80 verliepen. De sociale groep die in de beginjaren aan de macht was, legde de basis voor de structuren en culturen die tot op heden de bond bepalen. Het idee van continuïteit en stabiliteit was voor hen van groot belang. Voetbal was niet alleen een spel, maar een weerspiegeling van de bredere maatschappelijke waarden en normen van de tijd, zoals patriottisme, discipline en gehoorzaamheid. Deze waarden zijn diep geworteld in de geschiedenis van de voetbalbond.

Ook vrouwen zijn al meer dan een eeuw actief op de voetbalvelden. De eerste sporen van **vrouwenvoetbal** in Groot-Brittannië dateren van eind 19e eeuw. Internationaal kent het vrouwenvoetbal tijdens de jaren '20 een bloei-periode. Vooral in Engeland is de sport populair. Er komen wel 40.000 tot soms zelfs 80.000 supporters kijken en het voetbal levert heel veel geld op.

In België kunnen we spreken van 2 golven in het vrouwenvoetbal.

Eerste golf (1921-1939)

In 1921 werd de eerste club voor dames opgericht, Brussels Femina Club, en anderen volgden. De organisatie was in handen van de 'Fédération Sportive Féminine Belge' (FSFB), waar naast voetbal ook atletiek, crosscountry, en later ook basketbal en schermen onderdak vonden.

In 1924 bestonden er al 7 Brusselse clubs, meestal in de volkse wijken van Anderlecht, Schaarbeek en Molenbeek. Maar hoewel voetbal een populaire sport was, waren de atletes – zoals in het thuisland Engeland – voornamelijk te vinden in de zg. 'betere' kringen.

Driekwart van de leden van de vrouwenfederatie was kantoorbediende, studente of oefende een vrij beroep uit. Na de Eerste Wereldoorlog namen meer vrouwen deel aan het arbeidsproces en werden er nogal wat vrouwenploegen opgericht binnen bedrijven, zoals de 'Innovation' in Brussel, om de teamspirit aan te wakkeren.

British ladies footballclub, jaren 1920

Dit vrouwenvoetbal stond helemaal los van de officiële KBVB. In navolging van Engeland, Nederland en Duitsland werden ook in België de vrouwen in de ban geslagen: een 'voetbalban' die inhield dat het voor vrouwen verboden was om op mannenterreinen te spelen.

Spatie

Van 1924 tot 1934 werd een nationale competitie gehouden en bestond ook een nationale ploeg, dit alles los van de KBVB. De verslechterde economische toestand en de toenemende oorlogsdreiging tijdens de jaren 1930 brachten het vrouwenvoetbal opnieuw tot stilstand. Helaas kwamen meer emancipatorische sportinitiatieven in deze periode ten einde. In 1936 kwam ook een einde aan de Fédération sportive féminine internationale, die in 1922 de eerste wereldspelen voor vrouwen had georganiseerd.

Vervangen door "wel meer"

Tweede golf: herstart rond 1970

Op het eind van de jaren 1960 waren in Europa opnieuw vrouwenvoetbalploegen actief die de Wereldvoetbalbond FIFA internationaal onder druk trachtten te zetten.

"slechts"

FIFA besliste in 1970 een onderzoek te voeren naar de mogelijke opstart van damesvoetbal. Van de 90 bevroegden waren 12 bonden voorstander van de erkenning ervan. Toch stelde de FIFA internationale richtlijnen op en moedigde het de nationale bonden aan om de sport te erkennen. De Europese Voetbalbond UEFA liet daarop weten enkel vrouwenclubs te willen erkennen die aangesloten waren bij de nationale bond.

Onder lichte druk van FIFA en UEFA kwam de KBVB op 12 november 1970 naar buiten met belangrijk nieuws. Het Uitvoerend Comité van de KBVB verklaarde zich 'bereid om het vrouwenvoetbal officieel toe te laten indien voldoende ploegen zich bereid verklaren de sport op ernstige manier te beoefenen'. Kleine toevoeging: **mannenclubs** kregen de toestemming om een **vrouwenafdeling** op te richten. In hoede van de KBVB was vrouwenvoetbal een 'voorlopig probeersel' dat verder uitgebreid diende bestudeerd te worden. In 6 maanden tijd stichtten 50 clubs een vrouwelijke afdeling. Groot jolijt? Vrouwen 'mochten officieel voetballen' als de mannen het zagen zitten.

2. Grasduinen in het archief: van groen (1971) naar paars (1993)

Lucien Paulis, één van de pioniers van de tweede golf van het damesvoetbal in België, deponeerde enkele maanden geleden zijn archief bij ons en daarin neemt hij ons op sleeptouw langs het hobbelige parcours van de tweede damesvoetbalgolf in België. Aan de hand van zijn uitspraken, voorstellen en reflecties hebben we getracht om ons een beeld te vormen over het vrouwenvoetbal en de strijd naar een professionalisering, een weg die geplaveid was met heel wat groeipiijnen.

In het jaar 1970-1971 maakte de KVVBV een opening om vrouwenvoetbal officieel toe te laten in België, speelde de mannenploeg van VO Wemmel kampioen en promoveerde het team. De partners van de spelers vonden dat ook zij wel een balletje konden trappen. Lucien Paulis stapte mee in het verhaal en ging de weddenschap aan met enkele vrienden dat het zou lukken om daadwerkelijk een ploeg op de been te brengen en daarvan op vijf jaar tijd een topclub te maken. Het eerste officiële kampioenschap voor voetballende vrouwen vond plaats in het seizoen 1971-1972. Wat voor Lucien Paulis ooit begon als een weddenschap groeide uit tot een levenswerk.

Paulis stopte zijn actieve carrière als speler en werd trainer van de damesafdeling die een apart bestuur kreeg waar o.m. zijn echtgenote Christiane Vandenbossche als secretaris deel van uitmaakte.

Voor hem was het meer dan een sportief project, het had evenveel met educatie te maken. Voor de vrouwen van het team ging het ook om meer dan sport: ze zagen het als een daad van emancipatie.

Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk eiste de KBVB dat elke damesploeg aansloot bij een bestaande mannenclub om te kunnen deelnemen aan het kampioenschap. Dat werd niet in dank afgenomen door veel vrouwenclubs. Er volgde een strijd om onafhankelijk van de mannen te opereren. Problemen rond inkomsten, betalingen en bazige leiders werden groter. Toch twijfelde de KBVB of het verstandig was om vrouwenclubs autonoom te maken, en stelde het zich de vraag: 'moet hen onmiddellijk voldoening worden geschonken?'

'Mannen, en enkel mannen! Rond het voetbal was er een structuur opgebouwd die louter en alleen op mannen was gericht. De voetbalbond, de besturen, de clubs, de trainers en - niet te vergeten - de accommodatie, alles was er voor en door mannen. Vrouwenvoetbal kwam in die tijd bovendien ietwat belachelijk over, de mensen deden er meestal lacherig over.'

In 1972 slaagde België erin om de organisatie van het EK voetbal (eindtornooi EK mannen) binnen te halen. Er werd fors geïnvesteerd in het evenement en in het Belgische elftal. Voor de vrouwen was er geen cent, er bestond zelfs nog geen nationaal team. De dames speelden wel nationaal en mochten dan de naam 'nationale damesselectie' dragen, maar de leden van de selectie

Lucien Paulis, vroeger en nu

moesten alle kosten wel uit eigen zak betalen. Het Uitvoerend Comité stelde 'we willen ons niet halsoverkop in onverantwoorde innovaties storten, voordat er een nationale competitie op de been is gebracht'. In tegenstelling tot enkele andere Europese landen, ging de Bond niet over tot een vorming van een officiële damesploeg, want dan hadden ze dit ook moeten financieren.

Het duurde nog 3 jaar alvorens vrouwenafdelingen mochten 'scheiden' van de mannenclub, of onafhankelijke vrouwenclubs zich bij de bond konden aansluiten. In 1974 werd ook de onafhankelijkheid van VO Wemmel een feit: 'Wemmel Dames 71' zag het daglicht.

Nog in 1974 richtte de KBVB een 'Commissie van het Damesvoetbal' op die als taak had de structurele problemen op te lossen: kalender, reglementering en terreinen. Christiane Vandenbossche, de echtgenote van Paulis, werd ondervoorzitter van de Commissie. De damescommissie was er mischien op papier, maar de KBVB luisterde weinig naar hun voorstellen. Alle beslissingen van de Commissie moesten door het Uitvoerend Comité worden goedgekeurd.

In vergelijking met de atletiek en het wielrennen kreeg vrouwenvoetbal veel aandacht in de publicaties van de Bond, zoals Sportleven (het officieel weekblad van de KBVB). Maandelijks verscheen er een kroniek waarin de stand van zaken in het vrouwenvoetbal en haar problemen werden besproken. Uit deze kroniek bleek vooral de traagheid waarmee het comité beslissingen nam. Niets mocht overhaast gebeuren, alles moest uitgebreid bestudeerd worden. In de jaren '70 beschreef de KBVB het vrouwenvoetbal vaak als een lopend experiment, waaruit vooralsnog geen conclusies mochten getrokken worden, en werden de trage beslissingen goedgepraat. De voetbalbond zag zichzelf graag als 'redder' van het vrouwenvoetbal en vulde die rol op een zeer paternalistische manier in. De KBVB zorgde immers ook voor een goede officiële organisatie, in tegenstelling tot wat zij zelf 'de attracties uit de jaren '60' noemden. Terwijl ze zich op de borst klopten voor hun rol in de emancipatie van de sportvrouw vergaten ze dat vrouwen in de jaren 1920 onder meer vooruitstrevende reglementen aan competitie deden. In tegenstelling tot de atletiek maakte de voetbalbond weinig gebruik van een gelijkwaardigheidsdiscours.

In 1975 hadden reeds 5000 speelsters zich bij de bond aangesloten, waren

er 400 damesclubs en afdelingen en 67 vrouwelijke scheidsrechters. Het aantal voetbalsters steeg gestaag en opvallend was dat er meer vrouwen speelden dan in de jaren 1920, maar dat er wel veel minder supporters waren. Ook de KBVB merkte dit op in Sportleven en spoorde de lezers aan om eens te gaan supporteren voor het damesvoetbal.

In 1976 werd de 'Liga van de Nationale Damesafdelingen' gesticht onder impuls van Paulis en pionier van Standard Luik. Ze diende om de belangen te behartigen van het vrouwenvoetbal en was de stem van de damesafdelingen in de KBVB. Na de erkenning door de KBVB werd René Paulis voorzitter van de Liga en zorgde voor een nauwe samenwerking met de Commissie, die bleef bestaan maar in realiteit bijzonder weinig in de pap te brokken had. Die commissie was Deze samenwerking zou kunnen ingekleurd worden als een troebele ouder-puber relatie, waar de Liga de puber van dienst was. Het resultaat was wel dat er vanaf nu toch beperkt druk op de Bond werd gezet.

Schrap dit restje

In 1977 komt vanuit de Liga het voorstel om een Europa-tornooi (EEG-tornooi) te organiseren, een bekertornooi met heen- en terugwedstrijden.

'Het damesvoetbal, wil het leefbaar worden, heeft immers grote nood aan propaganda. We kunnen wel blijven zaniken over het in gebreke blijven van de pers in dit verband, maar als we zelf niets organiseren om de pers warm te maken voor onze problemen, zal het damesvoetbal zeker in de schaduw blijven. (...) Als het UC de nodige stappen wilt doen bij de UEFA om de idee doorgang te doen vinden in de verschillende landen, wilt de Liga de kosten dragen voor het organiseren van een vergadering van de verantwoordelijken van de deelnemende landen'.

Het voorstel volgt de officiële weg en werd overgemaakt aan de Commissie Vrouwenvoetbal binnen de KBVB die het vervolgens overmaakte aan het Uitvoerend Comité van de KBVB die het tenslotte voorlegde aan de UEFA.

Het antwoord volgde dezelfde weg terug af naar de Liga.

Het antwoord van de KBVB: 'Gezien het negatief advies dat de UEFA uitbracht inzake de organisatie van een Europees tornooi voor damesploegen dat ze voorbarig acht, kan het Uitvoerend Comité geen gunstig gevolg geven aan bovengemeld verzoek'.

Je krijgt medelijden met de leden van de Liga en de Commissie als je alle moeite leest die werd gedaan om initiatieven te nemen die zelden een po-

sitief antwoord krijgen. De psychologische impact om altijd aan de zijlijn te moeten staan toekijken en zich onmachtig te voelen om structuren in beweging te krijgen moet zeer groot geweest zijn. Zonder medewerking van de bestaande structuren geen vooruitgang, en om ingang te vinden bij de bestaande structuren moest men eerst voorbij de poortwachters van het heiligdom.

Het doet denken aan het geploeter van Alice Milliat in het interbellum. Deze activiste spaarde kosten nog moeite om en was o.m. de grondlegster van het eerste internationale vrouwenstoernooi. Breuil besluit 'Elle n'est pas dans le dictionnaire, Alice Milliat est au sport féminin ce que Pierre de Coubertin est aux Jeux olympiques. Mais alors que le baron est entré dans l'histoire, Alice Milliat a disparu'.¹

Paulis hechtte altijd veel belang aan internationale contacten en dat vertaalde zich in deelnames aan internationale toernooien, waar hij en zijn vrouwen-team graag geziene gasten waren. Voor hem was de popularisering van het vrouwenvoetbal enorm belangrijk en sloot dit ook naadloos aan bij zijn leuze 'de kerktoren voorbij', waarmee hij verwees naar de opvoedkundige taak van de club. Vrouwenvoetbal was voor hem meer dan een balletje trappen, het bezorgde de speelsters ook een 'ruimere kijk op de wereld'. Dat is een logisch gevolg van het feit dat zowel Paulis als Vandenbossche waren pedagogisch geschoold waren en actief als respectievelijk docent en studiemeester. Dat kwam hen ook van pas om de ouders van geïnteresseerde jonge meisjes en vrouwen te overtuigen en kritische kanttekeningen te maken bij de nog steeds heersende stereotypering van meisjes met poppen...

De vrouwen van de ploeg, een leergierige bende, waren ook bereid om in hun portemonnee te tasten voor de vele verplaatsingen naar het buitenland. De speelsters hadden het statuut van veredelde liefhebbers. Gelukkig konden ze rekenen op droogkuis 'Mireille', welbekend in Wemmel en de ruimte omgeving, als trouwe sponsor, al kan de naam en de doelgroep van de sponsor wel cynisch een wenkbrauw doen fronsen.

Eind jaren 1970 was Paulis zich bewust van de noodzaak om op te schalen en ondernam hij pogingen om Wemmel te fuseren met de grotere mannenclub Racing Jet Brussel, maar de toenmalige reglementering bij de KBVB verhinderde dit.

¹ Breuil, X., *Femmes, culture et politique: histoire du football féminin en Europe de la grande guerre jusqu'à nos jours*. Université Paul Verlaine, Metz, 2007

Verander naar: "Het antwoord van de KBVB volgde dezelfde weg terug af naar de Liga en luidde:"

derde die fusie. In 1978 volgde een **naamsverandering** na een grondige aanpassing van het bestuur, en werd Paulis voorzitter van 'Brussel Dames 71'. Vandebossche behield haar rol als secretaris. Deze club ontving in 1984 de competitieve sportprijs van de NCC, de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie.

Paulis was intussen nog steeds op zoek naar een professioneler kader en naar een betere en duurzame financiering. De club leefde van het inkomgeld, benefietfeesten en steun van de sponsor. Voor de speelsters was het een dure hobby en het ging zelfs zo ver dat ze supporters moesten ronselen om de busreizen betaalbaar te houden. Daarom ondernam hij eind jaren 1980 pogingen ondernomen om Brussel D71 te integreren in de grote club RSC Anderlecht.

Vanaf 1980 bouwde RSC Anderlecht aan een nieuwe mannenploeg die het succes van de jaren 1970 moest evenaren. Voorzitter Constant Vanden Stock haalde manager Michel Verschuere naar het Astridpark wat zorgde voor meer professionalisme binnen de club. Het bleek echter onmogelijk voor RSCA om de aansluiting te behouden met Europese topclubs en bovendien werd de Belgische voetbalcompetitie eind jaren 1980 geconfronteerd met omkopschandalen en zwartgeldcircuits. Anderlecht verkeerde net als heel wat andere Belgische clubs in financiële moeilijkheden en **haar** weinig oor voor de vraag om vrouwenelftal in te lijven. "had"

Enkele jaren later was er echter goed nieuws en stonden Vanden Stock en co in 1993 wél open voor een samenwerking. Ze zagen in dat de fusie met Brussel D71 commerciële voordelen bood en de mogelijkheid had om de club een vernieuwd elan te geven en een nieuw publiek aan te boren. De fusie werd een feit en Brussel D71 kende een doorstart onder 'RSC Anderlecht'

'Laten we zeggen dat mijn knieën niet versleten zijn van het voetballen, maar van het kruipen om steun te vragen. We zijn in Wemmel begonnen met onze damesploeg en zijn in 1993 opgegaan in RSC Anderlecht. Dat zorgde uiteraard voor een gevoelige verbetering van onze mogelijkheden. We zijn van nul tot de top gegaan.'

Een toelichting van manager Verschuere luidde als volgt: 'Het is niet de bedoeling de professionele toer op te gaan. Deze samenwerking is spontaan gegroeid omdat er voor beide partijen voordelen verbonden zijn aan deze fusie. De omkadering van D71 blijft functioneren en kan van onze faciliteiten gebruik maken. Anderzijds boren wij een nieuwe bron aan om voetbal populair te maken.'

Paulis verwoordde het iets meer optimistisch: 'de toekomst van de club veilig stellen, we voelen ons nu beter beschermd onder de vleugels van een grote club, onze speelsters hebben het statuut van veredelde liefhebbers, thans kunnen wij tegen een stoot. Ik ben niet enkel de trainer, maar tevens de voorzitter van de vereniging. Ik heb mijn taak altijd als een hobby beschouwd, een hobby waar ik geld insteek. Het heeft heel wat voeten in de aarde om de ouders te overtuigen, voetbal is geen sport voor vrouwen. Het vrouwenvoetbal vertoeft nog steeds in volle emancipatie: ontbreekt aan vrouwelijke trainers, scheidsrechters en bestuursleden. Een van mijn stokpaardjes is het streven naar een Europese competitie van het vrouwenvoetbal, via Sporting Anderlecht hoop ik dit te bereiken. En het vrouwenvoetbal populairder te maken'.

Na jaren van bedelen en strijden voor een terrein, intolerantie ten aanzien van vrouwen, weinig aandacht in de media en een gebrek aan interesse van sponsors, zorgde de overname voor meer stabiliteit en rust in het hoofd van Paulis. De poort van de hemel zou opengaan en zijn ultieme droom om zijn ploeg ook Europees te zien schitteren leek opeens binnen handbereik.

Het palmares van de ploeg van Paulis werd verder aangedikt. Reeds eerder kampioen met Brussel Dames 71 in het seizoen 1986/87 en meermaals bekerwinnaar, werd er na de fusie onmiddellijk bekerwinst geboekt en het daaropvolgende seizoen (1994/95) een eerste kampioenschapstitel behaald onder de nieuwe naam RSC Anderlecht.

Pionierswerk kritisch bekeken

Verwachtingen en verborgen agenda's?

Ook na de officiële start van het vrouwenvoetbal in 1971 bestond er nog veel tegenwerking vanuit de voetbalwereld en de bredere maatschappij. In deze moeilijke context kwamen enkele mannelijke pioniers naar voren die het vrouwenvoetbal wilden steunen. Hun motivatie varieerde van persoonlijke interesse in de sport tot bredere idealen van sociale rechtvaardigheid en emancipatie. Wat hen echter verenigde, was een positieve insteek: ze zagen in vrouwenvoetbal een kans om te innoveren, een sportomgeving te creëren waar vrouwen konden excelleren en zichzelf konden ontwikkelen.

Een van de belangrijkste verwachtingen van de pioniers was dat ze vrouwenvoetbal zou bijdragen aan de **emancipatie** van vrouwen en traditionele genderrollen zou doorbreken. In de jaren 1970 en '80 werden veel aspecten van het dagelijks leven nog steeds bepaald door starre ideeën over wat mannen en vrouwen konden of mochten doen. Sport was een van de domeinen waarin deze genderrollen het meest zichtbaar waren. Mannen werden gezien als fysiek sterk en geschikt voor competitieve, fysiek veeleisende sporten zoals voetbal en fietsen, terwijl vrouwen vaak werden geassocieerd met meer gracieuze en minder inspannende activiteiten, zoals ballet en ijsdansen.

De pioniers benaderden het vrouwenvoetbal niet als een inferieure versie van mannenvoetbal, maar namen de sport serieus en beschouwden ze als volwaardig. Dit betekende dat ze tijd en middelen investeerden in het opzetten van teams, het organiseren van competities en het ontwikkelen van trainingsprogramma's. Ze zagen hun rol niet alleen als coach of organisator, maar ook als mentor die vrouwen konden helpen om hun volledige potentieel te bereiken, zowel op sportief als persoonlijk vlak.

De pioniers van vrouwenvoetbal verwachtten dat de sport zou kunnen bijdragen aan het veranderen van deze opvattingen. Ze geloofden dat door vrouwen te laten voetballen, ze konden laten zien dat vrouwen net zo goed in staat waren om fysiek en mentaal uitdagende activiteiten aan te gaan als mannen, dat ze net zo gedisciplineerd, vaardig en competitief konden zijn als hun masculiene tegenhangers. De hoop was dat het succes van damesvoetbal zou leiden tot een bredere acceptatie van vrouwen in andere traditioneel mannelijke domeinen, zoals de arbeidsmarkt of de politiek.

Op uitnodiging van de Pinkerton Academy in de buurt van Boston (USA)

Lucien Paulis teaches at camp

Even when he's thousands of miles away from home in a strange country with strange ways, Lucien Paulis tries to get the most out of his soccer students. And he always succeeds. The 1987 Belgian Women's National Championship team coach came to Derry last week with two of the players from his D-Ti. Brussel team to teach at the Derry Girls Soccer Club camp. And judging by the broken concentration that his students gave him, Paulis touched home with all the girls. The invitation for Paulis and his players to come to the states came from Derry Soccer Club and Pinkerton coach Kathy O'Connell, who had brought a contingent of her players over to Belgium last year. Paulis,

who had never been to America before, jumped at the chance. Despite the raging heat which the Belgians were not all used to or happy with, all girls who attended the camp went through Paulis' drills with determination and initial curiosity. Soccer is obviously a way of life for the coach and his players, as they play the game for 11 months of the year. And if there is one major criticism that Paulis has of girls soccer in America, it's that the girls don't play enough. "These girls need to practice a lot more. Playing soccer three months (a year) is not enough," says Paulis. He adds: "Physically they are good, and the interest is good, but they need to play more."

The coach also feels American soccer coaches put too much emphasis on specialization, by teaching their players just one position. He stresses the need for rotation. Working with such a large number of girls also posed something of a problem for the coach, but he knew going into the camp just what he was going to highlight. "I hope that after these five days the girls will have learned how to pass using different parts of the body, and know how to move well without the ball," he explains. "Being in America for the first time also had to be constantly on Paulis' mind. But what he did get to see in his time here, he liked."

Artikel in Derry News, 10 augustus 1988.

Naast de verwachting dat vrouwenvoetbal zou bijdragen aan de emancipatie, hoopten veel mannelijke pioniers ook dat de sport op termijn zou **professionaliseren**. In de jaren 1970 en '80 was vrouwenvoetbal in België een amateursport met weinig tot geen financiële ondersteuning of infrastructuur. Pioniers als Paulis zagen echter potentieel en gingen ervan uit dat vrouwenvoetbal net zo populair en professioneel zou kunnen worden als mannenvoetbal. Had het succes van de sport in de jaren 1920 dat immers niet bewezen? In andere landen, zoals Italië en Zweden, begon vrouwenvoetbal in de jaren '70 al aan populariteit te winnen, maar dit hield in dat er aanzienlijke investeringen nodig waren, zowel financieel als in de vorm van publieke erkenning en media-aandacht. Ze probeerden sponsoren aan te trekken, speelden in op de media om meer aandacht te krijgen voor vrouwenvoetbal en zochten manieren om competities en teams op te zetten die zowel sportief als financieel duurzaam zouden zijn. Hoewel de weg naar professionalisering langzaam en met veel obstakels verliep en verloopt, was hun overtuiging dat vrouwenvoetbal op den duur zou uitgroeien tot een belangrijke tak van de Belgische sportwereld.

Voor veel pioniers was vrouwenvoetbal niet alleen een sportief, maar ook een **opvoedkundig project**. Ze zagen in de sport een kans om vrouwen te helpen om belangrijke vaardigheden te ontwikkelen die hen ook naast het voetbalveld van pas zouden komen.

Dit educatieve aspect van de sport ging veel verder dan het aanleren van technische voetbalvaardigheden. Ze zagen het als hun taak om een omgeving te creëren waarin vrouwen zichzelf konden ontwikkelen en groeien, als sporters en als individuen.

Naast de nadruk op discipline, zelfvertrouwen en leiderschap, werd de focus ook gelegd op de ontwikkeling van sociale vaardigheden en emotionele intelligentie van de speelsters. Voetbal, als teamsport, vereiste niet alleen technische behendigheid, maar ook de capaciteit om goed met anderen samen te werken en relaties op te bouwen binnen het team. Voetbalsters konden troeven uitspelen als probleemoplossing en hun communicatie- en samenwerkingsskills versterken. Bovendien leerden vrouwen door het spel om te gaan met competitieve druk en emotionele uitdagingen, zoals het verwerken van een nederlaag of het vieren van een overwinning als een team.

Het was deze aandacht voor de sociale en emotionele ontwikkeling van speelsters die het opvoedkundige project van de pioniers bijzonder maakte. Het vrouwenvoetbal in België werd in de jaren 1970 en '80 door veel mensen nog niet serieus genomen en dit gold in het bijzonder voor de **media**. Er was weinig tot geen aandacht voor vrouwenvoetbal in de pers, en wedstrijden werden zelden op televisie uitgezonden. Voor de pioniers die zich inzetten voor de sport, was dit een grote uitdaging. Ze wisten dat publiciteit en media-aandacht essentieel waren om vrouwenvoetbal te laten groeien en te professionaliseren.

Toch kunnen er ook vragen gesteld worden bij een éézijdige positieve benadering van het engagement van de pioniers, zowel op lokaal (clubs) als op nationaal niveau (KBVB). Onder dit positieve discours schuilden wellicht ook verborgen agenda's, niet altijd uitgesproken en/of zichtbaar.

De controle over macht en invloed speelde een belangrijke rol in de agenda's van bepaalde mannen. Velen waren reeds eerder al actief in de bestaande voetbalstructuren en zagen in het vrouwenvoetbal een kans om hun **machtspositie** te versterken. Door zichzelf te profileren als vooruitstrevende leiders die voor de ontwikkeling van de sport stonden, als de 'redders' van het vrou-

wenvoetbal, konden zij hun invloed binnen de bredere voetbalgemeenschap (verder) uitbreiden. Deze consolidatie van macht werd vaak verhuld onder de vlag van 'ontwikkelingswerk', 'ondersteuning van vrouwen in de sport' of 'emancipatie van de vrouw', maar in werkelijkheid draaide het om zelfpromotie en het versterken van hun positie binnen de voetbalstructuren.

Daarnaast hadden veel van deze pioniers een traditionele kijk op genderrollen, waarbij zij vrouwenvoetbal zagen als een sport die zij als man toch zelf moesten begeleiden en controleren, wat intrinsiek inhield dat ze **vonden vrouwen** dat niet alleen konden.

"...vonden dat vrouwen..."

Op deze manier verwierven voornamelijk mannen posities van invloed en stelden ze zichzelf aan als coach, manager of bestuurslid van een vrouwenvoetbalclub. Dit leidde tot situaties waarin vrouwen weinig tot geen zeggenschap hadden over hun eigen sport, ondanks het feit dat zij degenen waren die op het veld stonden.

Deze machtsdynamiek was niet beperkt tot het clubniveau, maar strekte zich uit tot de nationale voetbalstructuren. De KBVB, die werd gedomineerd door mannen, hield aanvankelijk vast aan een traditioneel beeld van de sport en zorgde ervoor dat vrouwenvoetbal vaak werd gemarginaliseerd, zowel in termen van financiering als qua infrastructuur.

3. Sport en Feminisme

Het valt op dat zowel de eerste als de tweede golf van damesvoetbal gelijkvallen met twee feministische golven. Net zoals de jaren 1920, markeerden de seventies immers een cruciale periode in de geschiedenis van gendergelijkheid en emancipatie, zowel wereldwijd als in België.

De **tweede feministische golf** in België kan niet los worden gezien van de bredere sociale en politieke bewegingen die zich in Europa en Noord-Amerika afspeelden. Na de Tweede Wereldoorlog was er sprake van een economische groei en een babyboom, die leidden tot veranderende maatschappelijke verwachtingen van vrouwen. In veel landen, waaronder België, keerden vrouwen na de oorlog terug naar hun rol als huisvrouw, hoewel velen tijdens de oorlogsjaren in de industrie en publieke diensten hadden gewerkt. De sociale druk om zich te conformeren aan traditionele rollen botste echter met de opkomst van nieuwe ideeën over gendergelijkheid.

Internationaal werd de tweede feministische golf gevoed door de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten, het werk van feministen zoals Betty Friedan, de invloed van boeken zoals 'Le deuxième sexe' van Simone de Beauvoir en de ontdekking van de pil.² In België werd de feministische beweging bovendien gestimuleerd door de gebeurtenissen van mei 1968, toen studentenprotesten tegen conservatieve normen en machtsstructuren zowel jongeren als vrouwen inspireerden om hun positie in de maatschappij te heroverwegen.

De tweede feministische golf in België was gericht op een breed scala aan sociale, economische en culturele hervormingen. Hoewel sommige thema's vergelijkbaar waren met die in andere landen, had België ook specifieke kenmerken vanwege de historische, politieke en taalkundige complexiteit van het land. Een van de belangrijkste eisen was gelijke beloning voor gelijk werk. In 1974 werd de Wet op het Gelijke Loon goedgekeurd, wat een cruciale overwinning was voor Belgische feministen. Helaas wordt deze wet vijftig jaar **ja** **ochter** **later** nog steeds niet overal toegepast.

Feministen benadrukten de noodzaak om traditionele genderrollen te doorbreken, vooral met betrekking tot het huishouden en de opvoeding van kinderen. Ze pleitten voor een herverdeling van huishoudelijke en opvoedkundige taken tussen mannen en vrouwen.

Reproductieve rechten waren een ander centraal thema van de tweede feministische golf. De toegang tot anticonceptie en het recht op abortus waren in België controversiële onderwerpen in de jaren 1970. In 1969 werd het eerste 'Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Voorlichting' geopend in Elsene, dat vrouwen informeerde over anticonceptie. Na jaren van strijd werd in 1990 abortus gedeeltelijk gelegaliseerd in België.

Naast abortus was seksuele bevrijding een belangrijk thema. Vrouwen eisten het recht op om hun seksualiteit zonder angst voor sociale stigmatisering te uiten. Feministische bewegingen legden de nadruk op het recht van vrouwen om hun lichaam te beheersen en vrij te zijn van seksuele onderdrukking. De beschikbaarheid van anticonceptie gaf vrouwen eindelijk ook meer controle over hun voortplanting en maakte deel uit van een bredere beweging voor seksuele autonomie.

² De eerste anticonceptiepil die geen zware bijwerkingen vertoonde werd in 1960 samengesteld door de Belg Ferdinand Peeters en al in het daaropvolgende jaar op de markt gebracht door het farmaciebedrijf Schering.

In het zog van deze tendenzen ontstond een breed scala aan **organisaties** en **actiegroepen**, die elk hun eigen focus en strategieën hadden, maar vaak samenwerkten om gedeelde doelen te bereiken. Een van de meest bekende feministische actiegroepen uit de tweede golf in België was **Dolle Mina**, opgericht in 1970 in navolging van de gelijknamige Nederlandse groep. Deze radicale feministische groep stond bekend om haar directe acties en ludieke protesten tegen seksisme en genderongelijkheid. Ze richtten zich op reproductieve rechten, zoals het recht op abortus en anticonceptie, maar ook op het aanpakken van seksistische stereotypen en discriminatie op de werkvloer. Dolle Mina organiseerde spraakmakende acties, zoals het bezetten van mannentoiletten in openbare gebouwen om te protesteren tegen het gebrek aan openbare toiletten voor vrouwen. Hun acties waren vaak provocatief en bedoeld om de publieke aandacht te vestigen op de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in alledaagse situaties.

Radicale feministes, zoals Roos Proesmans en Jeanne Vercheval, verzetten zich tegen wat zij de recuperatie noemden van de feministische eisen door de politiek, bijvoorbeeld via het 'Internationale Jaar van de Vrouw' en de 'Commissie Vrouwenarbeid'. De institutionalisering van de strijd voor gendergelijkheid botste, zo blijkt, met het revolutionaire karakter van groeperingen als Marie Mineur en Dolle Mina. Roos Proesmans was de belangrijkste initiatiefneemster van de Dolle mina's. Jeanne Vercheval was de gangmaker van 'Marie Mineur' (1970) in Wallonië. Er kwam een 'rood boekje van de vrouw(en)' en een eerste vrouwendag die duizenden vrouwen verzamelde in Brussel en streed voor de legalisering van abortus. Spectaculair was ook de actie met een kandidate die infiltreerde in de Miss België verkiezing van

Dolle Mina-actie en *Het rode boekje van de vrouwen*, begin jaren 1970

1971 en het tot de finale bracht, waar de Mina's het podium bestormden en de poster 'Miss België = veewedstrijd', werd verspreid.

De Belgische vrouwenbewegingen speelden een belangrijke rol in de strijd voor gelijke rechten. De Nationale **Vrouwenraad** werd opgericht in 1905 door Marie Popelin. In het begin was de 'Conseil National des Femmes' vooral een aangelegenheid van Brusselse, 'burgerlijke', feministische groeperingen en vrouwen. In de jaren 1960 groeide deze organisatie uit tot een pluralistische koepel, toen ook de grote socialistische en katholieke vrouwenverenigingen (VIVA-SVV, KAV, KVLV) zich aansloten. Tijdens de tweede feministische golf werd de Vrouwenraad steeds actiever op het gebied van vrouwenrechten en lobbyde voor wettelijke hervormingen op het gebied van arbeidsrechten, gelijk loon en politieke participatie van vrouwen. Met betrekking tot dat laatste, was heel wat materiaal te zien op onze expo *Kiezen voor Brussel*, weer het stemmen op vrouwen een van de centrale thema's was in de campagne van 1974. In datzelfde jaar kreeg de koepel een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling. Deze laatste noemde zich in 1992 de Nederlandstalige Nationale Vrouwenraad (NVR) en bestaat sinds 1996 als de Nederlandstalige Vrouwenraad. Deze overkoepelt thans een veertigtal Vlaamse vrouwenverenigingen (of Vlaamse afdelingen van Belgische verenigingen).

Deze terreinactoren voelden de beleefde werkelijkheid en de noden van vrouwen (en mannen) vaak beter aan dan beleidsmakers. Vanuit die positie hebben ze krachtige eisen geformuleerd om de maatschappij te veranderen en zetten ze druk om een gelijkemansbeleid uit te werken. De vrouwenbeweging oefent in die zin een soort van <zweepfunctie> uit: ze houdt het beleid alert en daagt het uit om radicalere veranderingen door te voeren.

Een **kanttekening** die bij de tweede feministische golf kan geplaatst worden, is het ontbreken van aandacht voor 'intersectionaliteit' in deze periode. Het concept 'intersectionaliteit' werd in de jaren 1980 geïntroduceerd door Crenshaw en verwijst naar de manier waarop verschillende vormen van onderdrukking – zoals gender, ras, klasse, seksualiteit, en andere identiteiten – elkaar kruisen en versterken. Veel feministische groepen, zoals de Dolle Mina's in België, richtten zich vooral op kwesties die blanke, middenklasse vrouwen raakten, zoals toegang tot werk, seksuele vrijheid en reproductieve rechten. De problemen van vrouwen van kleur, lesbische vrouwen of vrouwen uit de arbeidersklasse kregen veel minder aandacht. Er ontstond een

ongelijkheidsparadox door dit gebrek aan intersectionaliteit in de feministische beweging: terwijl sommige vrouwen vooruitgang boekten, zoals b.v. in de sportwereld, bleven anderen achter. Feministische organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid in de sport, erkenden vaak niet de meervoudige vormen van discriminatie die sommige andere vrouwen ondervonden, wat betekende dat hun strijd voor gelijkheid slechts ten dele slaagde.

Progressie of status-quo?

De tweede feministische golf in België was succesvol op vele terreinen. Vrouwenrechten en gendergelijkheid werden een algemeen aanvaarde waarde in de samenleving. Toch bleef er in de praktijk op bepaalde terreinen een aanzienlijke kloof bestaan tussen de idealen van gelijkheid en de realiteit op de vloer.

Een van de belangrijkste veranderingen sinds de jaren 1970 was de groeiende erkenning van vrouwen in officiële sportorganisaties. Hoewel vrouwenvoetbal in België pas in 1971 officieel werd erkend door de KBVB, betekende dit wel dat vrouwen eindelijk toegang kregen tot georganiseerde competities en dat hun sport werd geïntegreerd in het bredere sportbestel. Echter, deze erkenning betekende niet automatisch dat de financiële en logistieke steun gelijkwaardig was aan die van mannenploegen. Ook in andere sporten, zoals atletiek en basketbal, begonnen vrouwen meer zichtbaarheid te krijgen. De Olympische Spelen van 1972 in München zagen een recordaantal vrouwelijke deelnemers, en de Olympische Spelen van 1976 in Montreal breidden dit nog verder uit.

Ondanks deze vooruitgang bleven culturele barrières hardnekkig bestaan. Vrouwen in de sport werden en worden nog steeds geconfronteerd met seksistische vooroordelen en discriminatie. Vrouwelijke atleten worden vaak beoordeeld op basis van hun uiterlijk in plaats van op hun prestaties, en de media besteedden tot voor kort veel minder aandacht aan vrouwensporten dan aan mannencompetities. Dit zorgde ervoor dat vrouwen niet dezelfde status en erkenning kregen als hun mannelijke tegenhangers.

Er waren geen live uitzendingen van de wedstrijden zoals bij de mannen, maar achteraf kwam er bij belangrijke wedstrijden soms een kort verslag op televisie. 'Dan toonden ze dat op de televisie en sta je op het veld en dan sta je op een rij. In de plaats van de voorkant te tonen, toonden ze het achterste bij de vrouwen. Dat je dan zegt: allee waarom doen ze dat? Voor het

damesvoetbal wat belachelijk te maken?! Dat gevoel heb je dan ook... Heb ik gehad.'

Bovendien bleven veel mensen vasthouden aan traditionele opvattingen over genderrollen, waarbij vrouwen geschikt werden geacht voor 'dienende' rollen zoals secretariaatswerk en verzorging, terwijl mannen de natuurlijke leiders zijn in sport en andere publieke domeinen. Deze culturele rolverdeling blijft moeilijk te doorbreken, zelfs decennia na de opkomst van een krachtige feministische beweging.

De progressie waarvan de feministische beweging de aanzet vormde, is naarmate de jaren verstrijken steeds duidelijker zichtbaar. Stilaan treffen we meer vrouwen aan in leiderschapsrollen binnen sportorganisaties, al blijft de sportwereld achterophinken in de strijd voor gelijkheid en rechtvaardigheid. Dat bewijzen de nog steeds weinig vrouwen die werken als (top)coach of als directeur van de sportbonden en het grensoverschrijdend gedrag waarmee sporters nog steeds geconfronteerd worden.

4. Inzoomen op enkele 'growing pains' vanuit een Foucaultiaans perspectief

Als we de evolutie van het vrouwenvoetbal in België in de jaren 1970 en '80 analyseren aan de hand van de lens van Foucault, betekent dat concreet dat we het discours rondom vrouwenvoetbal in deze periode niet slechts als een weerspiegeling van de maatschappelijke opvattingen over vrouwen en sport zien, maar onderzoeken in welke mate dat discours ook actief bijdroeg aan de productie en reproductie van machtsverhoudingen.

Discours en macht

Voor Foucault is een **discours** een geheel van uitspraken, ideeën, praktijken en institutionele handelingen die een bepaald veld van kennis organiseren en betekenis geven. Discoursen zijn niet louter passief; ze zijn actief betrokken bij het vormgeven van sociale realiteiten en zijn ingebed in machtsverhoudingen. In de context van vrouwenvoetbal kunnen we het dominante discours rondom sport beschouwen als een machtsmechanisme dat sport als een mannelijk domein definieerde en vrouwenvoetbal als een marginale en minderwaardige activiteit positioneerde.

Foucault beschrijft **macht** als een productieve kracht die door alledaagse

sociale relaties loopt en zich manifesteert in tal van maatschappelijke instellingen zoals scholen, gevangenissen, ziekenhuizen en, in dit geval, sportorganisaties.

Het discours dat in de jaren 1970 en '80 rond vrouwenvoetbal circuleerde, weerspiegelde bredere maatschappelijke overtuigingen over genderrollen. Voetbal werd gezien als een 'mannelijke' sport, waarbij fysieke kracht, agressiviteit en competitie, eigenschappen die cultureel geassocieerd worden met mannelijkheid, werden verheerlijkt. Vrouwen werden daarentegen vaak gezien als fysiek zwakker en meer geschikt voor 'zachtere' sporten zoals (ijs)dansen, yoga, zwemmen of paardendressuur. Deze ideeën werden niet alleen door de maatschappij gedeeld, maar ook verspreid en versterkt door belangrijke instituties zoals sportfederaties, scholen en de media.

Foucault's concept van macht-kennis helpt te begrijpen hoe deze ideeën niet alleen een weerspiegeling waren van heersende opvattingen over gender, maar ook hoe ze actief bijdroegen aan de onderdrukking en marginalisatie van vrouwen in voetbal. De dominantie van een mannelijk discours in de sportwereld fungeerde als een machtsmechanisme dat bepaalde wat 'normaal' en 'natuurlijk' was binnen de sport. Vrouwen die deze norm doorbraken door te voetballen of wielrennen, werden vaak geconfronteerd met stigma's en ridiculisering, omdat zij afweken van de maatschappelijke verwachtingen van vrouwelijkheid.

Macht en kennis zijn voor Foucault onlosmakelijk met elkaar verbonden: macht produceert kennis en kennis versterkt machtsstructuren. Dit betekent dat de kennis die in de jaren 1970 en '80 werd geproduceerd over vrouwen en sport (zoals de veronderstellingen over de natuurlijke geschiktheid van mannen voor voetbal) niet neutraal was, maar ingebed in machtsstructuren die bepaalde vormen van sportbeoefening door vrouwen marginaliseerden en uitsloten. Deze discursieve praktijken waren dus medebepalend voor de trage evolutie van vrouwenvoetbal in België.

Foucault betoogt dat instituties zoals scholen, sportorganisaties en media een centrale rol spelen in de regulering van sociale praktijken en in de verspreiding van discoursen en als zodanig zowel regulerende als disciplineerende functies vervullen binnen het grotere machtsdiscours.

Een centraal concept in Foucault's werk is dat van **disciplinaire macht**, waar-

bij lichamen op subtiële wijze worden gereguleerd en gecontroleerd door sociale normen en instituties. In het geval van sport wordt het vrouwelijke lichaam door het dominante discours gemedicaliseerd en gedisciplineerd door regels en sociale verwachtingen over wat een vrouw wel of niet kan doen. De onderliggende assumptie dat voetbal inherent mannelijk is, kan worden opgevat als een vorm van bio-macht – een concept dat Foucault introduceerde om aan te geven hoe macht over het leven en lichamen wordt uitgeoefend door moderne instituties. In het geval van vrouwenvoetbal werd de vrouwelijke fysiologie gebruikt als een ‘wetenschappelijke’ rechtvaardiging voor hun uitsluiting van de sport. Biologische verschillen tussen mannen en vrouwen, zoals spierkracht en lichaamsbouw, werden uitvergroot in discoursen over sport, en vrouwen werden daardoor gereguleerd en beperkt in hun deelname aan zogenaamde mannelijke sporten zoals voetbal.

'While medical knowledge was used to publically disqualify the legitimacy of the female footballer in 1921, the absence of such medical knowledge in the early 1970s, combined with other factors, paved the way for the eventual 'normalization' of female football in New Zealand.'

'By demonstrating that biology is not destiny and that, in fact, it is socialization that is the cause of women's lack of opportunities, liberal feminism has achieved on many fronts.'

Vrouwen werden vaak ontmoedigd om te voetballen door verschillende formele en informele mechanismen, zoals het ontbreken van faciliteiten, de weigering van officiële erkenning door sportbonden en het gebrek aan financiële steun. Dit weerspiegelde niet alleen een institutionele verwaarlozing van vrouwenvoetbal, maar toonde ook aan hoezeer disciplinerende macht probeerde om vrouwen(lichamen) buiten de ‘mannelijke’ sport te houden. Het proces van disciplineren vond ook plaats door culturele normen en de opvattingen over hoe vrouwen zich zouden moeten gedragen in de samenleving. Vrouwen die voetbalden, vielen buiten het dominante narratief van wat het betekende om vrouw te zijn, en dit maakte hen kwetsbaar voor negatieve sociale reacties. Vrouwen die probeerden te voetballen, werden vaak gezien als afwijkend van de ‘natuurlijke’ rol van de vrouw en werden onderworpen aan disciplinaire praktijken die hen probeerden terug te brengen naar de norm.

Volgens Foucault spelen **instituties** een cruciale rol in de reproductie van discoursen en machtsverhoudingen. In de jaren 1970 en '80 waren sportin-

stituties zoals de KBVB sterk gepositioneerd als hoeders van een mannelijk gedomineerd voetbaldiscours en functioneerden als regulerende instituties die de deelname van vrouwen aan voetbal structureel marginaliseerden. Dit gebeurde zowel door het actief blokkeren van initiatieven voor vrouwencompetities als door het passief negeren van vrouwenvoetbal als een serieuze sport. De KBVB speelde een centrale rol in het handhaven van de machtsverhoudingen die voetbal als een mannelijk domein definieerden en vrouwen uitsloten van deelname op het hoogste niveau.

Foucault zou deze instituties beschrijven als locaties van disciplinaire macht, waarin lichamen, gedrag en sociale relaties worden gereguleerd volgens bepaalde normen en verwachtingen. In het geval van vrouwenvoetbal waren de KBVB, scholen en zelfs lokale voetbalverenigingen betrokken bij het in stand houden van de genderhiërarchie door vrouwen toegang te ontzeggen tot de middelen die nodig waren om hun sport te beoefenen.

Onderwijsinstellingen speelden ook een sleutelrol in de reproductie van genderdiscoursen in de sport. Scholen en jeugdvoetbalprogramma's speelden in de jaren 1970 en '80 een belangrijke rol in het vormen van de ideeën en verwachtingen die jongeren hadden over sport en gender. Jongens werden aangemoedigd om te voetballen, terwijl meisjes vaak werden gestimuleerd om zich bezig te houden met traditioneel ‘vrouwelijke’ sporten.

De institutionele structuren van scholen en jeugdprogramma's versterkten het idee dat voetbal geen geschikte sport was voor meisjes. Deze scheiding van de geslachten in sportactiviteiten kan worden gezien als een vorm van disciplinair toezicht waarbij kinderen vanaf jonge leeftijd werden gesocialiseerd in specifieke genderrollen.

Foucault zou hier spreken van een proces van **normalisering**, waarbij bepaalde gedragingen en rollen als ‘normaal’ worden gezien, en afwijkingen daarvan als ‘abnormaal’ of onacceptabel worden beschouwd. Het dominante discours waarin voetbal werd gezien als een jongenssport, werd door scholen en andere opvoedingsinstellingen actief gereproduceerd en versterkt.

Billy Vandelanoot, zelf een ex-voetbalster, wordt in 1974 voorzitter van de damescommissie en maakte naam met haar progressieve visie. Zij was een grote voorstander van gemengd voetbal bij de jongere spelers en speelsters. 'Maar nee, hoor (de merendeels) oudere heren kwamen met allerlei problemen op de proppen, zoals het feit dat 'gemengde kleedkamers' en samen douchen niet kon. Och, dergelijke problemen hebben kinderen van die

leeftijd niet. Allemaal seksuele frustraties van oudere heren. En het gevolg is dat gemengd voetbal voorlopig weer van de baan is.'

Ook wou Vandelannoote zich inzetten voor meer voetbal op school voor jonge meisjes. 'Het schoolvoetbal hangt namelijk af van het ministerie van nationale opvoeding en cultuur, en die zijn er in zoverre tegen dat het absoluut niet gestimuleerd wordt. En dan is het heel moeilijk om het van de grond te krijgen.' Het is dus niet enkel de bond die tegenwerkt. Dit is een mooi voorbeeld hoe voetbal als sport voor vrouwen in de Belgische samenleving weinig wordt geaccepteerd. Uiteindelijk zal de bond in 1981 toelaten dat 8 tot 10-jarige meisjes en jongens samenspelen.

De Productie van Waarheid

De Uitsluiting van het Discours

Voor Foucault is **waarheid** geen objectieve werkelijkheid, maar iets dat wordt gecreëerd en gereguleerd binnen machtsstructuren. In het geval van vrouwenvoetbal werd de 'waarheid' over wie geschikt was om te voetballen bepaald door een patriarchale sportwereld die mannen als de natuurlijke beoefenaars van de sport beschouwde.

Deze waarheid werd niet in twijfel getrokken omdat zij werd ondersteund door een netwerk van machtsrelaties die zowel formele als informele instituten omvatte, van sportbonden tot scholen tot de populaire pers. De macht om deze waarheid te produceren en in stand te houden was sterk geconcentreerd en lag in de handen van bepaalde elites en instituties die belang hadden bij het behoud van de bestaande genderhiërarchieën.

De media speelden een sleutelrol in de productie van het dominante discours dat voetbal een mannenzaak was. Door het narratief te beheersen, bepaalden de media welke kennis als waar werd beschouwd en welke ervaringen zichtbaar werden gemaakt. De ondervertegenwoordiging van vrouwenvoetbal in de pers en de denigrerende manier waarop het werd besproken, versterkten het idee dat vrouwen geen plaats hadden in deze sport. Foucault beschouwt dit als een vorm van **discursieve uitsluiting**, waarbij bepaalde stemmen en ervaringen buiten de dominante discourses worden gehouden en daardoor onzichtbaar of gemarginaliseerd worden. Deze uitsluiting van vrouwenvoetbal uit het dominante sportdiscours zorgde ervoor dat vrouwen moeilijk toegang kregen tot de middelen, infrastructuur en erkenning die nodig waren om de sport te ontwikkelen.

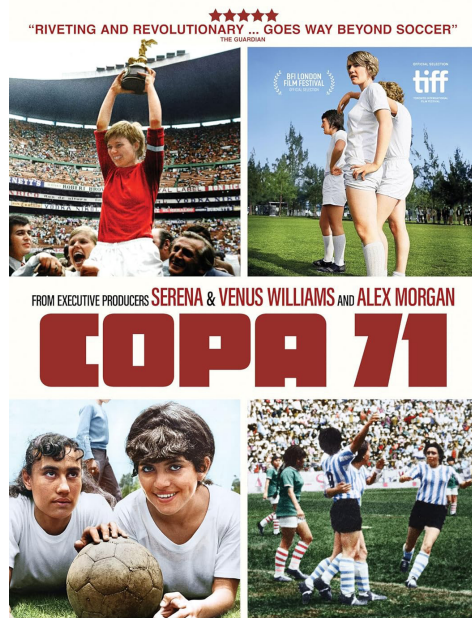
Dit proces van 'othering' in de media versterkte de bestaande machtsverhoudingen door vrouwenvoetbal buiten de mainstream sportcultuur te plaatsen. Dit kan worden gezien als een voorbeeld van Foucault's idee dat macht niet alleen repressief is, maar ook productief: de media produceerde actief een bepaalde vorm van kennis en werkelijkheid die vrouwenvoetbal als een minderwaardige sportcategorie beschouwde.

In een interview van 1997 stelde Paulis dat 'vrouwenvoetbal nog steeds doodgezwegen wordt, we spelen voor 200 bezoekers'. Een vicieuze cirkel: geen pers betekent geen populariteit, geen populariteit betekent geen publiek, geen publiek betekent geen pers. Alle tegenvoorbeelden ten spijt, zoals het objectief gegeven dat reeds in 1929 voor de wedstrijd tussen Ajax en Fémina meer dan 9000 supporters verzamelden, dat op het niet officiële WK voor vrouwen in Mexico 1971 (Copa 71) meer dan 100.000 mensen elke wedstrijd bijwoonden.

In 2012 vond de tentoonstelling 'GOAAAL! Een eeuw Belgisch voetbal' plaats. De tentoonstelling was een organisatie van het Algemeen Rijksarchief te Brussel in samenwerking met de KBVB. Opmerkelijk dat in de catalogus slechts 2 items terug te vinden zijn die betrekking hadden op het vrouwenvoetbal, een affiche van het niet officiële wereldkampioenschap dames 'Mundialito Femminile' 1984 te Italië en een uitrusting Dames A (shirt, broek, kousen) ook uit 1984. Deze voorwerpen en affiches werden aangeleverd door Sportimonium vzw.

Een mooie toepassing hiervan is 'Copa 71', het 'vergeten WK voetbal voor vrouwen in Mexico. In 1970 vond het WK mannenvoetbal plaats in Mexico en de Mexicaanse media Televisa wilde graag nogmaals profiteren van hun commerciële momentum. De oplossing? Een WK voor vrouwen, ditmaal niet georganiseerd door de FIFA maar door de 'Federation of Independent European Female Football' (FIEFF). Zakenmensen zagen wel brood in dit verhaal, geen engagement voor vrouwenrechten of een streven naar gendergelijkheid, de enige reden was geld. De uitspraken van het hoofd van het organisatiecomité spreekt boekdelen:

'We're really going to stress the feminine angle, women who play soccer are not muscular monstrosities, but generally pretty girls. It's a natural, the combination of the two passions of most men around the world: soccer and women, and, as such, the uniforms will be as close as possible to hot pants'.

Copa 71, het 'vergeten' WK voetbal voor vrouwen in Mexico, ditmaal niet georganiseerd door de FIFA maar door de 'Federation of Independent European Female Football' (FIEFF)

De documentaire 'Copa 71' vertelt het verhaal van een 'officieus wereldkampioenschap vrouwenvoetbal' dat volledig uit de sportgeschiedenis moest verdwijnen. Een internationale doorbraak van het vrouwenvoetbal leek in 1971 dichtbij, maar de door mannen gedomineerde voetbalwereld was er niet klaar voor. De 'Copa 71' is tot op de dag van vandaag het best bezochte sportevenement voor vrouwen ooit. Vijftig jaar lang ontkende men dat het ooit had plaats gevonden.

De FIFA was op de hoogte van deze organisatie en distantieert zich uit alle macht van dit WK. 'Vrouwenvoetbal is een schande, onbetamelijk en immoreel' aldus de FIFA, 'en exclusief voor mannen!' Er werd een verbod uitgestuurd naar aangesloten clubs om terreinen ter beschikking te stellen, maar de organisatoren zetten door. De wraak van de FIFA was echter zoet: dit WK vrouwenvoetbal zou nooit meer het daglicht zien. De FA (Football Association England) zal nadien de trainer en de speelsters, die aanwezig waren in Mexico, jarenlang uitsluiten van deelname aan competities.

Het zal nog 10 jaar duren alvorens een nieuwe Mundialiti (Japan) zal en kan georganiseerd worden. De FIFA start met haar WK's vrouwenvoetbal in 1991. In 1996 wordt vrouwenvoetbal ook aan het Olympisch programma toegevoegd.

Alternatieve Discoursen

Ondanks de dominante discoursen die vrouwenvoetbal marginaliseerden, was er in de jaren 1970 en '80 ook sprake van verzet. Foucault benadrukt dat macht nooit absoluut is en altijd gepaard gaat met mogelijkheden voor verzet en subversie. In de context van het vrouwenvoetbal ontstonden alternatieve discoursen die probeerden de gevestigde ideeën over gender en sport uit te dagen en te veranderen. Dit nieuwe discours was gericht op het deconstrueren van de traditionele genderrollen die vrouwen hadden uitgesloten van sport, en het creëren van een nieuwe waarheid waarin vrouwenvoetbal als een legitieme sport werd erkend.

Deze beweging kan worden gezien als een voorbeeld van wat Foucault discoursvorming van onderaf zou noemen, waarbij gemarginaliseerde groepen proberen nieuwe vormen van waarheid en kennis te creëren die in tegenpraak zijn met de dominante machtsstructuren.

Zowel de feministische en vrouwenbewegingen in België als internationale

invloeden speelden een belangrijke rol in het aanwakkeren van debatten over genderongelijkheid en het vergroten van de zichtbaarheid van de vrouw en het vrouwenvoetbal. Deze invloeden droegen bij aan de productie van alternatieve discoursen waarin vrouwenvoetbal steeds meer als een serieuze sport werd beschouwd.

Foucault zou hier spreken van een transnationale dimensie van machts- en kennisproductie, waarbij de verspreiding van ideeën en praktijken over nationale grenzen heen leidde tot veranderingen in de lokale machtsverhoudingen en discoursen. In dit geval speelde de opkomst van vrouwenvoetbal in andere landen een rol bij het destabiliseren van het dominante discours over vrouwenvoetbal in België.

Epiloog

In 2010 werd de hele staf van de vrouwenafdeling RSC Anderlecht op straat gezet. Hiermee kwam een abrupt einde aan het levenswerk van Lucien Paulis en wellicht ook aan zijn ultieme droom om erevoorzitter van RSC Anderlecht te worden.

Dit verwijst naar Paulis?

De auteur heeft jarenlang heel wat te zeggen gehad bij paars-wit en kan putten uit zijn persoonlijke archief. Hij moest zijn grote liefde echter in 2010 verlaten en houdt daar een wrange nasmaak aan over. 'Wij zijn er allemaal mee begonnen en hebben het Belgische damesvoetbal mee uitgebouwd, maar het wordt nu door anderen in handen genomen. De pioniers worden vergeten. Het doet wel wat pijn dat we enigszins verplicht zijn moeten vertrekken, mijn vrouw en ik. Het hele familiegebeuren waar de club toch wel om bekendstond, is weg.'

Paulis heeft zijn afscheid aan het vrouwenvoetbal in een boek gegoten. Bij het lezen ervan bleef ik wat op mijn honger zitten. In zijn boek drijven doorzettingsvermogen, inzet, vechtlust, strijd, liefde voor de sport, en dromen aan de oppervlakte, maar onder de waterspiegel voelen we ook veel ingehouden frustratie, boosheid, teleurstelling, alleen in de strijd en onmacht.

'Dit boek is voor een deel ontstaan om mijn frustratie van me af te schrijven dat ik opzij ben geschoven, net als heel de staf van toen trouwens. Maar de geschiedenis is heel sober en objectief neergeschreven. Er staan zeker geen verwijten in. Ik hoop nog altijd dat ik op een dag erevoorzitter word van RSCA.'

Ik zou met veel plezier een biografie van Paulis lezen, waarin zijn strijd met de bestaande structuren meer kan aanvoelen. Ik heb de hele tijd geworsteld met de vraag 'hoe kan ik het verhaal van Paulis (als luis in de pels?) brengen zonder hem oneer aan te doen?' want het was niet mijn intentie een oordeel te vellen of een persoonlijkheidsanalyse te maken van deze pionier van het Belgische vrouwenvoetbal. Uiteindelijk maakte Paulis zowel deel uit van het machtssysteem als van het onderdrukt systeem. Het bekende spanningsveld 'beheersing versus emancipatie' uit de andragologie van de jaren '70 en '80 leek ineens weer dichtbij te komen.

Zijn positieve insteek, voetbal als opleiding en als opvoedkundig project, emancipatie en vrouwenvoetbal op de kaart zetten, waren zijn troeven en met die kaarten heeft Paulis veel in beweging gebracht en geoogst.

Het is pijnlijk om vast te stellen hoe onze samenleving met hun pioniers omgaat en nalaat hen de waardering en erkenning te geven waar ze recht op hebben.

RUDY MACHIELS
IS MASTER IN DE AGOGISCHE WETENSCHAPPEN (VUB) EN
VERBONDEN AAN HET AMVB ALS VRIJWILLIGER

Bronnen

- Bataille, M. (2018). *2017 was óns jaar - Een onderzoek naar de betekenisgeving aan het Nederlandse vrouwenvoetbal in de media één jaar na het EK-vrouwenvoetbal (WEURO) van 2017*, Masterproef Erasmus University Rotterdam
- Breuil, X. (2007). *Femmes, culture et politique : histoire du football féminin en Europe de la grande guerre jusqu'à nos jours*. Université Paul Verlaine – Metz.
- Caudwell, J. (2011). *Gender, Feminism and Football Studies*.
- Cockx, R. (2009). *Miet Smet - Drie decennia gelijkheidsbeleid*, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics*.
- Crenshaw, K. (1991). *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color*.
- De Beauvoir, S. (1949). *De tweede sekse - Feiten, mythen en geleefde werkelijkheid*.
- De Metsenaere, M. & Woodward, A. (1999). *Inleiding vrouwenstudies*.
- De Pauw, L. (2009). *Middenklasse dames in een mantelpakkenclub? De Pluralistische Actiegroep voor Gelijke Rechten van Man en Vrouw: een geschiedenis van PAG als beweging en als speler in de 'tweede feministische golf'*, Masterproef UGent.
- De Troyer, M. (2021). *Gender(on)gelijkheid in de Sportwereld (1950-1980) - Moet hen onmiddellijk voldoening worden geschonken? Belgische sportvrouwen en de instituties van het Wielrennen, de*

VAN MËRREBOLLE...

HET BRUSSELS DIALECT IN SPORT EN SPEL

ROBERT DELATHOUWER

- Atletiek en het Voetbal*, Masterproef UGent.
- Foucault, M. (1970). *L'ordre Du Discours: Léçon Inaugurale Au Collège De France*.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality*, vol. 1.
- Foucault, M. (1979). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège De France*
- Foucault, M. (1982). *The subject and power*.
- Foucault, M. (1984). *Truth and Power*.
- Foucault, M. (2002). *The Archaeology of Knowledge*.
- Foucault, M. (2007). *Discipline, Toezicht En Straf: De Geboorte Van De Gevangenis*.
- Hjelm, J. (2011). *The bad female football player: women's football in Sweden*.
- ICES (2019). *Gendertelijkheid en heteronormativiteit in de sport. Een verkennende analyse van de Vlaamse context*.
- Maes, H. (1988) *Ontstaan en evolutie van het damesvoetbal in België*, Masterproef Katholieke Universiteit Leuven.
- Marissal, C. & Gubin, E. (2011) *Jeanne Vercheval - sociaal en feministisch engagement, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen*
- Moriau, M. (2023). *Belgische voetbalspelsters op het hoogste niveau: welke barrières ervaren ze doorheen hun carrière?*, Masterproef VUB
- Nijk, A. J. (1972). *Beheersing en emancipatie*.
- Paulis, L. (2012). *De andere kleedkamer van RSC Anderlecht - Vrouwen scoren ook*.
- Pauw, V. (2009). *De voetbalvrouwen komen eraan*.
- Peeters, C. (1975). *Damesvoetbal: studie over het ontstaan, de evolutie en de geschiktheid van de voetbalsport voor vrouwen : explorerend onderzoek bij vrouwelijke voetballers*, Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.
- Popeyus, E. (1982) 'In België nog veel klippen te omzeilen,' *Damesvoetbal* nr. 1 (1982): 24.
- Schalembier, B. (1998). *Historiek van het voetbal in België tot de Eerste Wereldoorlog*, Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent
- Sportleven* (1970 – 1990)
- Bondskroniek
- Damesvoetbal
- 'Uitvoerend Comité verslag der zitting 19.12.1970.' *Sportleven* 52, nr. 44 (1970): 9.
- 'Uitvoerend Comité: damesvoetbal.'
- Van Breda, I. (2023). *Beïnvloedende factoren voor de ontwikkeling van het Belgische vrouwenvoetbal*, Masterproef KU Leuven.
- Van den Born, T. (2020). *Sportvrouw is eeuwige tweede*, Bachelorproef Universiteit Utrecht
- Van Gent, B. & Ten Have, T. (red)(1972). *Andragologie*.
- Vrints, B. (2017). *We wilden gewoon voetbal spelen: onderzoek naar ervaringen binnen het Belgische damesvoetbal 1970-2010*, Masterproef, Universiteit Antwerpen.
- Ware, S. (2011). *Game, Set, Match: Billie Jean King and the Revolution in Women's Sports*.
- Williams, J. & Hess, R. (2015). *Women, Football and History: International Perspectives*
<https://womeninsport.org/news/copa-71-review-how-an-entire-chapter-of-womens-football-was-erased-from-history/>
<https://www.bruzz.be/sport/achter-de-schermen-van-het-damesvoetbal-2012-10-16>
https://www.francetvinfo.fr/les-jeux-olympiques/paris-2024/elle-a-ete-completement-oubliee-alice-milliat-pionniere-du-sport-feminin-enfin-honoree-par-le-comite-olympique-francais_4324639.html
<https://www.vrt.be/vrtmax/a-z/copa-71/2023/copa-71/>

'**Mollemuile**'. Dat is een van de eerste woorden die ik zou gehanteerd hebben als opgroeiende peuter in ons vooral, zoniet uitsluitend, Brussels sprekend gezin. Na de gebruikelijke 'mama' en 'papa' uiteraard, maar waar heeft een klein ketje vooral oog voor? Voor speelgoed natuurlijk. En mijn mollemuile was een poging om het woord '**mërrebolle**' na te bootsen als ik knikkers in het oog kreeg.

Het Brusselse 'mërrebolle' (in het enkelvoud 'ne mërrenbol') is duidelijk afgeleid van '**mëlbers**'. En eerlijk gezegd, het is ook het meest eenvoudige speelgoed dat ooit werd uitgevonden en vandaag de dag – zij het in mindere mate – nog bij menig opgroeiend kind de nodige aandacht krijgt. Tenminste vooraleer het overschakelt op smartphone of andere digitale spelletjes.

Mëlber betekent in het Brussels eigenlijk marmer en omdat knikkers vroeger balletjes van steen, marmer of glas waren, werd het al vlug ook in die betekenis gebruikt. Anderzijds werd aan het Franse woord 'bille' ook het Brussels diminutiefsuffix '-ke' toegevoegd en zo kwam men uit bij '**billeke**', wat dan snel evolueerde tot '**beekes**'. Met 'de beekes speile' is dus synoniem van met 'de mëlbers of de mërrebolle speile.'¹

Vandaag nog hoor je de Brusseleirs weleens zeggen 'goit mè de mërrebolle speile!' (ga met de knikkers spelen!) tegen iemand die zich buitengewoon onhandig getoond heeft of die men het zwijgen wil opleggen omdat hij enorme teiten aan het vertellen is². Vermelden we nog voor de volledigheid dat de grote knikkers, waarmee minder werd gespeeld, in het Brussels '**kartasje**' genoemd worden (in het Frans cartache)³.

¹ Marcel de Schrijver, 't *Es on aa naa! Het levend Brussels dialect, een bloemlezing van merkwaardige woorden en gezegden*, pag. 201, uitg. vzw BeBrusseleir, Brussel, 2017.

² Id., pag. 202. Marcel de Schrijver, 't *Es on aa naa! Het levend Brussels dialect, een bloemlezing van merkwaardige woorden en gezegden*, pag. 71, uitg. vzw BeBrusseleir, Brussel, 2017.

³ Id., pag. 141, Marcel de Schrijver vermeldt: kartasj, afkomstig van 'kartets', een woord dat volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1864) van de Vries - te Winkel wellicht ontleend is aan het Duits 'Kartätsche', wat projectiel betekent. In het Brussels betekent dit een grote knikker, maar ook een groot stuk van iets (en het woord is dan synoniem van kastar, klammot, kommande), soms ook slag of stoot.

De tekeningen bij deze tekst werden gemaakt door de 'jongens van de 4e Graadschool van St.-Jans-Molenbeek' uit het boek *Vlaamse Kinderspelen uit West-Brussel*. Bijgezegameld door Aimée de Cort, Brussel, 1929

Aimé De Cort

Dank zij de getuigenis van Aimé De Cort, die net voor W.O.I begon met het optekenen van kinderspelen in Noord-West Brussel (de gemeenten Molenbeek, Koekelberg, Jette, enz.) en dat na de oorlog verderzette, weten we vandaag nog hoe de straatjongens en -meisjes zich honderd jaar geleden met eenvoudige spelletjes konden amuseren⁴. Zonder ingewikkelde materialen maar met inventieve spelen met eenvoudige regels waarop zichzelf varianten uitvonden. We kennen dus ook de verschillende 'marbolspelen' die met twee, drie of meer deelnemers konden gespeeld worden⁵: **stuiken**, **put-put**, **greep-greep**, **krietje**, **stekers**, **toe**, **appelen**, **muizenjacht**, **afpakken**, **pap**, of **carré**. Bij het stuiken werden de knikers van twee spelers gewoon in de hand gehouden en dan in een putje gedropt. Als het aantal knikers die in het putje liggen paar is krijgt de hoofdspeler alle knikers, zoniet zijn die voor de medespeler. En

zo gaat het verder met de anderen. Soms werden de knikers vervangen door geldstukken, die dan aan de stuiker toebehoorden, volgens zij 'kop of letter' vielen. Onnodig te preciseren dat dit kansspel bij wet verboden was.

⁴ Aimé De Cort, *Vlaamse kinderspelen uit West-Brussel*, uitg. L.J.Kryn, Brussel, 1929.

⁵ Id., pag. 75-78.

Het meest eenvoudige 'mërrebollenspel' was de put-put, waarbij de spelers beurtelings trachten in een putje te 'schieten'. Al de andere (van greep-greep tot pap) zijn varianten. Bij carré, dat vandaag blijkbaar nog het meest gespeeld wordt, leggen de spelers elk twee knikers in een vierkant om er dan beurtelings naar te schieten, om ze uit het vierkant te verwijderen.

Wat deze getuigenis van Aimé De Cort zo waardevol maakt blijkt niet alleen uit de 164 spelen, aftelrijmpjes of liedjes die hij opsomt en met veel liefde beschrijft, maar ook uit de uitgebreide verklarende woordenlijst⁶ en de greep uit de woordenschat van de spelende kinderen⁷. Het is naar ons weten de eerste en dus ook de oudste woordenlijst die een deel van het Brusselse dialect weergeeft. En dat door een man die inspecteur was bij het toenmalige ministerie van onderwijs, weliswaar lang vooraleer sprake was van A.B.N. en de strenge regels die daar aan verbonden zouden worden.

Natuurlijk werden destijds heel wat spelen ook aangepast aan de lokale omstandigheden. Zo beschrijft Joseph Camerman in een volledig hoofdstuk de 'ketsjes- en andere spellekes' uit zijn jeugd tussen de twee wereldoorlogen in Koekelberg⁸. Ook hij heeft het over de 'mërrebolle, kartasje en teirlinge' (dobbelstenen).

⁶ Id., pag. 171-175.

⁷ Id., pag. 177-195.

⁸ Joseph Camerman, *Man juugd in Koekelberg... en do neffest*, uitg. promotie van Koekelbergvzw, Koekelberg, 2011.

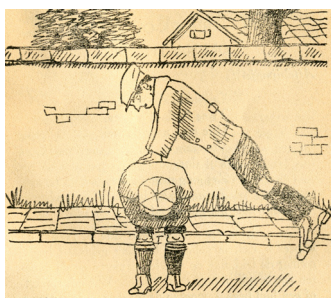

Maar hij wijst vooral op het feit dat er geen tekort was aan kinderspelen, terwijl er bij de werkmansfamilies geen geld was om kinderspeelgoed te kopen. De kinderen 'dèbroejeiden' zich (trokken hun plan) met een hele reeks spelletjes waarbij ze zelf voor het materiaal zorgden. Onder meer omdat de meesten 'kaniffe' (zakmesjes) hadden. Daarmee speelden ze 'landkappers'. Je moest het zakmes door de lucht laten tollen opdat het met de punt in de aarde zou vallen. Dan mocht het land verdeeld worden dat eerder op de grond was getekend. Voorts kon men met de 'kaniffe' vooral takken van bomen en struiken snijden waarmee sabels vervaardigd werden om te scherpen zoals de drie musketiers.

Waar je helemaal geen materiaal voor nodig had was 'broekouverderaa' en 'poëterklasjaf'⁹. Het eerste is haasje-over, een kinderspel waarbij elke speler op zijn beurt achtereenvolgens over al de anderen, die op een rij staan, heen springt. Bij het andere (poëterklasjaf) leunt de eerste speler gebukt tegen een muur, en beschermt het hoofd met de armen. De tweede gaat dan achter en tegen de eerste leunen, en dan een derde, eventueel ook een vierde. Daarna moeten de overblijvers uit de groep zo ver mogelijk over de gebukten springen en daar blijven zitten. De laatste roept dan 'ien, twie, draa, poëterklasjaf, we zitten erop en we vleege eraf!' Alleen dan mogen de dragers door de benen zakken, zodat iedereen op de grond belandt.¹⁰

⁹ Id., pag. 22 ev.

¹⁰ Id., pag. 25.

Te veel

Zo waren er ook een heleboel spelen, die bij de hedendaagse jeugd nog overleven, zoals 'stoppenbol' (verstoppertje), of 'katje-luuper' (tikkertje) en de talloze variaties erop. Teveel om in het kader van deze beknopte weergave op te sommen. Merkwaardig is wel dat al deze spelen en regels door de tijden heen wellicht door de kinderen zelf werden uitgevonden en stelselmatig werden aangepast, zonder dat een volwassene zich met die aangelegenheid bezighield.

Voor volwassenen

Wat de volwassenen betreft: ook daar kunnen we een hele reeks spelen citeren die destijds in de herbergen werden gespeeld, zoals het bakspel, 'poënt ienentwinteg' (punt 21), wiezen, kegelen, boogschieten, biljart, 'jacquet' (triktrak). Ook bij kermissen, jaarmarkten of braderies werden nogal wat speciale prijskampen georganiseerd. Zo onder meer 'ballekesslingerink'. Bovenop een grote paal werd een wiel vastgemaakt met een paar enveloppen met priezen. Wie tot boven kon klimmen kon een van de enveloppes winnen. Alleen was de paal tot op een hoogte van 2 meter met zeep ingesmeerd. Onnodig te vertellen dat zulks voor de nodige hilariteit zorgde bij de omstaanders.

Een spel verdient toch nog een aparte vermelding: le jeu de la Mijole. Deze Franse benaming is direct afgeleid van het Vloms-Brusselse woord 'mizjol'¹¹. Het spel zelf maakt deel uit van de reeks volksspelen waarbij je met jetons vanop afstand naar een doel moet werpen om punten te scoren. Bij het mizjol-spel wordt van 2,5 m een

jeton geworpen naar een schuin staande kist waar één enkel gat in zit. Het spel wordt gespeeld in 6 worpen van 6 jetons per speler. Na de worp van de 6 jetons wordt voor elke jeton die in de hole ligt 3 punten geteld, 2 voor die welke de kruislijn raken, 1 enkel punt voor de jetons die op de plank bleven liggen en voor de jetons die naast de plank belanden wordt een punt afgetrokken. Een serie worpen kan per speler dus maximaal 18 punten opbrengen en voor de klungelaars - 6 punten opleveren. In het Frans legt men uit dat men met mijole 'une personne pleutre, efféminée ou superficielle' bedoelt, kortom een verwijfd persoon of een sloerie. In het Vloms-Brusselse dialect is 'mizjol' echter een van de vele (vulgaire) synoniemen voor het vrouwelijk geslachtsdeel, vagina. Nogal wat echte Brusselseirs bekijken daarom dit spel met een gemengd gevoel.

¹¹ Sera De Vriendt en Marcel de Schrijver, *Brussels Lexicon*, uitg. Academie van het Brussels vzw, pag. 285, Brussel, 2009.

... tot *Bossemans en Coppenolle*

Als we over de relatie sport en Brussels dialect beginnen dan belanden we automatisch bij *Bossemans en Coppenolle*. Dit theaterstuk¹² uit de dertiger jaren van vorige eeuw is niet alleen een volkse comédie met een flinke scheut Romeo en Julia (de onmogelijke liefde tussen twee jonge mensen), geënt op de decennialange rivaliteit tussen de twee grootste en sterkste voetbalploegen uit die tijd: Union Saint-Gilloise uit het meer burgerlijke deel van Brussel (Ob-Brussel/Sint-Gillis, Elsene en Vorst) en Daring Club Brussel uit het meer volkse Molenbeek, maar is vandaag nog sterk verankerd in het collectief geheugen van de Brusselaars.

Het verhaal werd uitgewerkt op basis van het feit dat Daring de eerste ploeg was die de kampioenploeg Union versloeg (2-0) na de legendarische dubbele titel van Union in 1935 met 60 opeenvolgende wedstrijden zonder verlies. In zijn relaas van de matches die hij met zijn vader bijwoonde schrijft Joseph Camerman¹³: '... as me bei de Stade arriveiden allemo meizingen van: Deirink, mok nog e golleke – Deirink, mok nog e golleke – Deirink, mok nog e golleke, nog inke baa, da zaain er draa!¹⁴ Et was oemes den deirink dee de gruute ploeg van den Union den ieste geklopt eit noê uile seree van sesteg matsje zonder verleeze.' Je kan nu nog hetzelfde wijsje horen zingen in de tribunes van RWD Molenbeek.

Meer nog dan het stuk *Le Mariage de mademoiselle Beulemans* uit 1910 heeft deze comédie meerdere generaties overleefd, wellicht omdat ze dicht aansloot bij de leefwereld van de grootstad Brussel. Het gebruik van een massa Vloms-Brusselse woorden en uitdrukkingen in een in het Frans opgevoerd blijspel is decennialang al een hoogvlieger op de Franstalige zenders. Het is ook het enige theaterstuk dat twee keer opgevoerd werd door het Brussels Volkstejoeter¹⁵, maar dan in het dialect, Vloms-Brussels dus. Meldenswaard is ook dat vele toeschouwers daarbij te kennen gaven dat de

¹² Theaterstuk geschreven door Paul Van Stalle en Joris D'Hanswyck, als 'comédie gaie en trois actes', werd voor het eerst opgevoerd in le Théâtre du Vaudeville in Brussel op 25 februari 1938.

¹³ Joseph Camerman, *Man juigd in Koekelberg... en do neffest*, pag. 74, uitg. promotie van Koekelberg vzw, Koekelberg, 2011.

¹⁴ Dit wijsje wordt vandaag nog steeds gezongen door menig Brusselaar en is geregeld te horen in de tribunes van RWD Molenbeek

¹⁵ Het Brussels Volkstejoeter ging van start met *Bossemans en Coppenolle* in 2002 en bracht een herwerkte versie in 2015-16.

naar het dialect verbrusselde weergave van het BVT (nog) authentieker klinkt dan de originele versie in het Frans.

Tenslotte is het geheim van het onmiddellijke succes van het stuk in de dertiger jaren wellicht de herkenbaarheid van een reeks personages. Bossemans, die als welgestelde burger uiteindelijk uit verliefdheid voor een begeerde maîtresse zou zwichten voor Union, verwijst eigenlijk naar Bossaert. Oscar Bossaert was dan weer de voorzitter van Daring, burgemeester van Koekelberg en baas van de chocoladefabriek Victoria. Hij was tevens oud speler en gewezen Rode Duivel. Coppenolle werd dan weer voorgesteld als een fervent Daring-aanhanger, terwijl de naam eigenlijk verwijst naar de coryfee van Union: Robert Coppée. Het stuk zat aldus, buiten de merkwaardige Brusselse teksten, vol inside jokes die door het publiek bijzonder gesmaakt werden ¹⁶.

Madame Chapeau!

Het voetbalepos creëerde ook een nieuwe volksfiguur in Brussel, die ook nu nog jaarlijks met een heuse verkiezing wordt aangesteld: Madame Chapeau! Welke Brusselaar kent niet die gevleugelde woorden als het personage op scène komt en aangesproken wordt met 'Madame Chapeau':

'ik uut ni Madame Chapeau, da zaain de krapuluize van ma strotsje dee ma zoe uute!'

Haar echte naam is Amelie Van Beneden. Van inside joke gesproken: de echtgenote van Victoriabaas Oscar Bossaert, die tevens actief was in de chocoladefabriek met rang van directeur, heette Germaine... Van Beneden!¹⁷ Je kan Tom Frantzen's bronzen standbeeld van Madame Chapeau ook dagelijks bewonderen op de hoek van de Zuidstraat en de Mussenstraat in hartje Brussel.

ROBERT DELATHOUWER
STREEKTAALCOÖRDINATOR BIJ BRUSSELEIR!

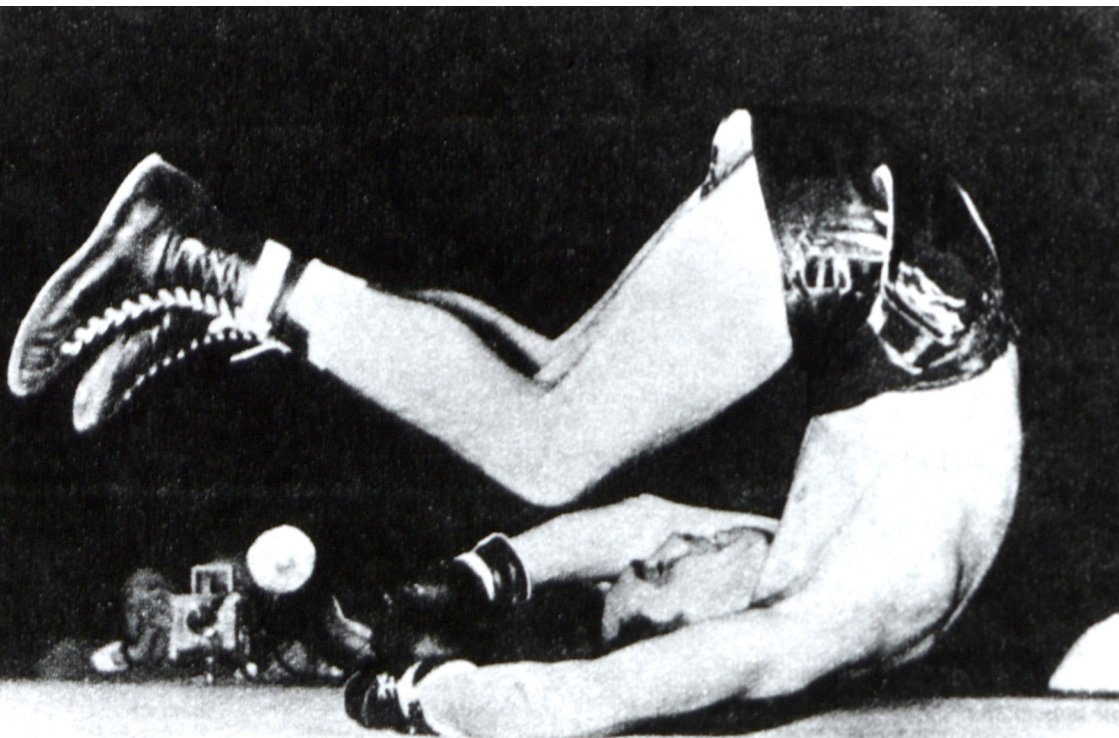
¹⁶ Marc Hendrickx, *Armand, frontdokter-wereldkampioen-burgervader*, pag. 143, uitg. Moody Blue Prod., 2020.

¹⁷ Didier Sutter, *Victoria, biscuits-chocolat*, pag. 20-217 en vele andere, uitg. Drukker, Condé-sur-Noireau (Fr.), 2008.

MOLENBEEK, OIT EEN GEMEENTE VAN BOKSERS

EEN BEELDVERHAAL TEGEN DE VOETBALWIND IN

JEF CASSIMONS

Er was beslist deze *Arduin* aan de sport te wijden. Je hoeft geen geboren en getogen Molenbekenaar te zijn (zoals ik) om dan dadelijk aan de voetbalhistorie van een bekende ploeg te denken, RWDM, lang geleden gekend als 'den Daring' (in mijn scholierentijd was ik er nog linkerback).

Nu, reeds 13 jaar met pensioen, ontferm ik me al geruime tijd over de fototheek van de heemkundige kring 'Molenbecca', een deel van het archief dat Jean Boterdael en zijn echtgenote, Maria Vandebosch, in 2021 aan het AMVB achterlieten.

Bij het opsporen van de sporters in de ongeveer 50 bakken van dat fotoarchief, stootte ik – toch ietwat verwonderd – op foto's van/over 8 boksers (op een totaal van 28 andere opgespoorde sportbeoefenaars). Ik vermoed evenwel dat vele 'sjotterskiekjes' zich nog in andere uit te pluizen archiefdozen bevinden.

Ook in het tijdschrift van de heemkundige kring, *Molenbecca*, zijn wel wat bijdragen over boksers verschenen. Meestal in het Frans en steeds over dezelfde drie grote namen.

Drie uitblinkers, de grote namen, ook al hebben ze niet steeds in Molenbeek vertoefd: ~~W~~Pierre Cossemyns (1930-2001, †71 jaar), Jean Paternotte (1931-2009, †78) en Jean Sneyers (1927-1993, †66).

Pierre Cossemeyns, °1930, de 'Cosse'

Geboren in Ukkel maar loopt school in Anderlecht. Hij is 15 wanneer hij het boksen begint te beoefenen. Reeds als amateur behoort hij vanaf 1947 tot de Belgische elite. Beroepsbokser wordt hij in 1951. Successen blijven niet uit, ook niet in het buitenland, zoals in 1954 wanneer hij de Australische kampioen bantamgewicht verslaat. In zijn professionele carrière is het zijn 29e opeenvolgende gevecht zonder nederlaag op rij.

In 1956 verliest hij daarentegen zijn titel van Belgisch kampioen. Een reden om in de Ransfortstraat een café te openen, Sidney genaamd.

Van 1957 tot 1959 vecht hij een reeks kampen tegen boksers uit de absolute Europese topklasse van zijn gewichtsklasse, met verschillende resultaten.

Tegen Sneyers verliest hij wel, op punten. Na bijna tien jaar als prof op de ring, bereikt hij uiteindelijk zijn doel om op in mei 1961 Europees kampioen bantamgewicht te worden. Hij verliest die titel evenwel een jaar later. Op 28 september 1963 vecht hij zijn laatste kamp in Antwerpen. De beste wereldranglijst die hij in zijn carrière behaalt, is een 3e plaats.

Het is dan ook niet te verwonderen dat hij drie Trofeeën van Sportverdienste ontvangt (ook een vanwege de gemeente Sint-Jans-Molenbeek) en een Gouden Medaille van de Belgische Boksbond.

Evenmin dat hij wordt vermeld in de voor de eerste keer in 1998 verschenen gemeentebrochure 'Sport beleven te Molenbeek' – onder de redactie van Jean Boterdael – als een van de zes sportfiguren die in de kijker worden gezet.

Jean Paternotte, °1931

Geboren in de Marollen in een sportief arbeidersgezin, bezoekt hij van jongs af aan een sportzaal in de Hoogstraat. Als beroep kiest hij voor polijster. Zijn eerste bokstitel behaalt hij bij de liefhebbers in 1949, als kampioen van Brabant. Twee jaar later, is hij kampioen van België, nog steeds bij de liefhebbers. In tegenstelling tot de meeste andere boksers van zijn generatie, blijft hij nog even amateur. Hij wil deelnemen aan de Olympische Zomerspelen van 1952 te Helsinki en behaalt daar net geen brons, na een fel betwiste beslissing van een jurylid.. "neemt deel"

Hij verlaat de amateurs en wint in november 1952 zijn eerste kamp als prof. Die profloopbaan eindigt in 1965, na 15 kampen, met 9 overwinningen en 3 nederlagen.

In 1961 vestigt hij zich te Molenbeek, samen met zijn echtgenote. Hij neemt het café van Pierre Cossemeyns over, de Sydney, in de Ransfortstraat 34.

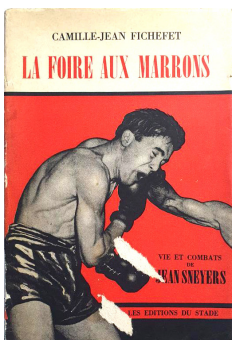
Hij wordt boksleraar. Eerst opent hij Judo Guy, een zaal op de de Gentsesteenweg 166, achteraan de vroegere brouwerij A la Couronne. Als die sluit, opent hij een nieuwe bokszaal in de Parelstraat en richt de Molenbeek Boxing Club op. Met het café stopt hij in 1996.

JEAN SNEYERS

Photo: F. De Coninck Manager: F. De Coninck

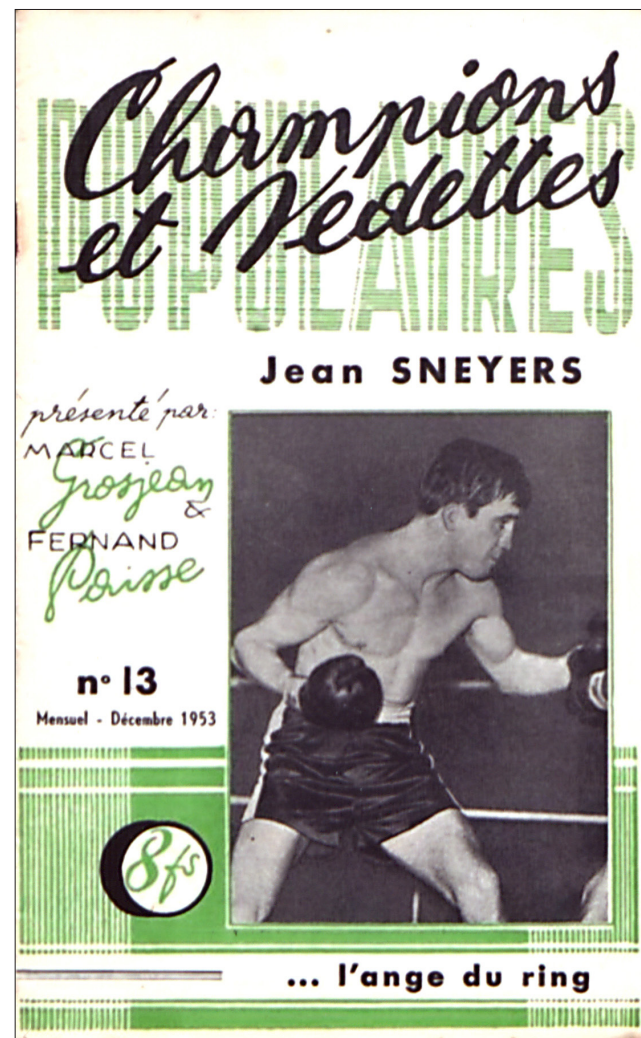
Jean Sneyers, °1927, 'de engel van de ring'

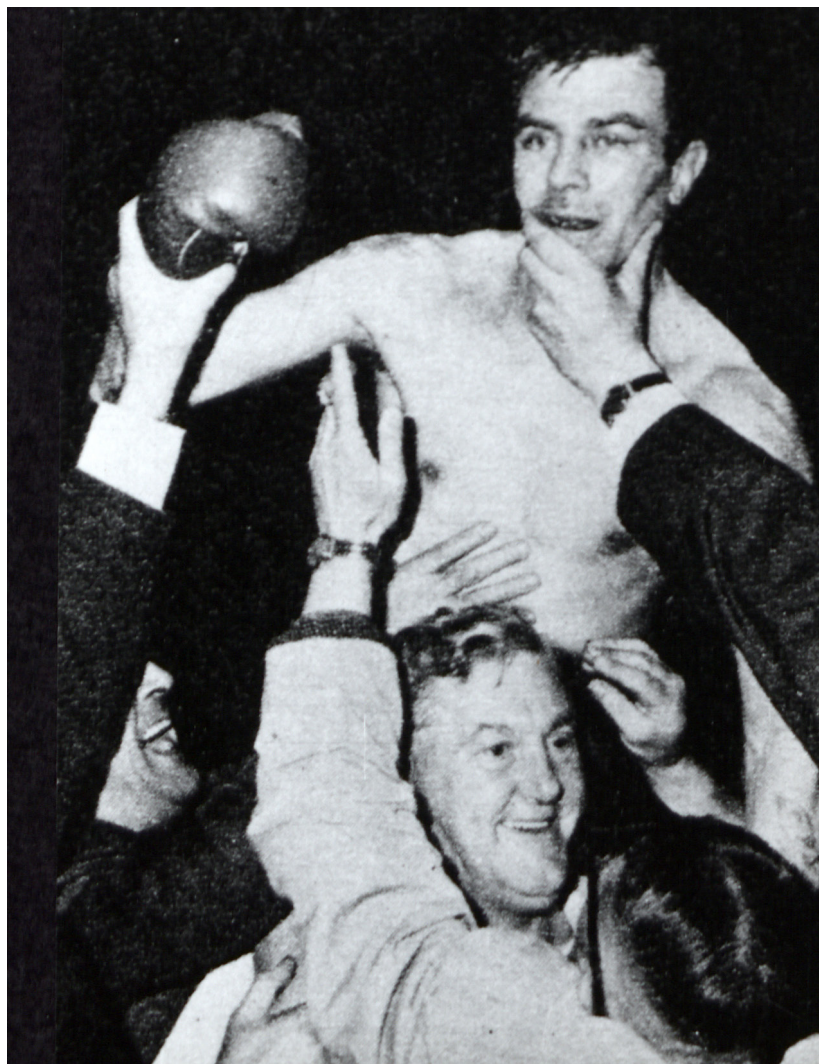

Geboren te Mulhouse (Elzas), in een kermiswoonwagen (volgens een artikel in *Le Soir illustré* van 1956). Hoe hij in Brussel is terechtgekomen, heb ik niet kunnen achterhalen. Als 14-jarige neemt hij in 1938 wel deel aan de veldcross van *Le Soir*. Vanaf die leeftijd heeft hij heel wat ongeschoolde banen op zijn actief en ook meerdere sporten uitgeprobeerd. Na een razia tijdens de oorlog verzeilt hij in Duitsland, neemt er deel aan een bokstoernooi en keert terug als een vedette. In 1945, 18 jaar, mag hij zich als 18-jarige beginnelingenkampioen van België bij de vlieggewichten noemen.

Zo te lezen beschouwt hij het bij de bokswedstrijden gewonnen prijzengeld eerder als kapitaal om in andere bedrijvigheden te investeren, zoals een taxibedrijf.

Deze stylist-bokser bezit ook acteertalenten. Hij treedt bijvoorbeeld op in een komische film van Jef Bruyninckx, *Wat doen we met de liefde?* (1957). Zijn Amerikaanse (geld)droom, na een overgave te Parijs in 1954, loopt evenwel spaak. Na nog eens een nederlaag door overgave in 1958, hangt hij zijn bokshandschoenen aan de haak. Op een totaal van 205 kampen incasseert hij slechts 11 nederlagen. Samen met journalist Camille-Jean Fichet schrijft hij in 1953 een autobiografie, *La Foire aux Marrons*.

De 'Cosse' in 1961 na een overwinning

Sneyers aan het boksen in 1950 [op de verso staat 23/11/1950, dus waarschijnlijk tegen Pratesi te Antwerpen in het Rubens Palace]

Vijf mindere goden

Bij deze vijf hebben we echter weinig gegevens over hun verblijf in Molenbeek.

Adrien Anneet, geboren te Brussel in 1909 (of 1908), maar woont met zijn zes kinderen in Molenbeek. Begint al zeer jong te boksen en wint in 1927 een wedstrijd voor Beginnelingen. Wordt in 1932 voor de eerste keer kampioen van België bij de lichtmiddengewichten. Nadien brengt hij het ook tot Europees kampioen bij de middengewichten in 1930.

De datum van zijn overlijden heb ik niet gevonden. Wel het jaar waarin zijn bokersloopbaan eindigde, 1946.

Louis 'Al Baker' Cousin, zowel bokser als voetballer (bij Daring). Geboren in 1912 op een boot die de naam 'Cousin' draagt en op dat moment op de Lualabarivier in Congo vaart. In België opgevoed door zijn oom die het niet apprecieert dat Louis in 1933 in de bokswereld terechtkomt. Waardoor hij het pseudoniem «Al Baker» kiest, genoemd naar de populaire zangeres uit die tijd, Joséphine Baker.

Na een reeks overwinningen had hij normalerwijze in 1943 te Parijs Europees kampioen moeten worden bij de weltergewichten. De Duitse bezetter wou echter niet weten van een kampioen met een donkere huid. Ook van hem achterhaalde ik de overlijdensdatum niet.

Jo Horny, geboren in 1938. Over hem ben ik alleen te weten gekomen dat hij aan de Olympische Zomerspelen van 1960 heeft deelgenomen.

Joseph Janssens, alias 'Kid Camel'. Raadpleging van boxerslist.com leverde volgende gegevens op: geboren in 1931, overleden in 1999. Tijdens zijn beroepsloopbaan (1950-1962) 80 kampen betwist waarvan 33 gewonnen en 7 onbeslist gebleven, Belgisch kampioen lichtgewichten in 1954. En in een artikeltje van Het Belang van Limburg vernam ik dat hij in Molenbeek een café uitbaat.

Albert Syben (geboren te Cheratte in 1952). Tijdens zijn carrière (1977-1986) wordt hij tweemaal Belgisch kampioen bij de zwaargewichten. In 1979 (28 jaar) neemt hij het op tegen Cassius Clay (de latere Muhammad Ali) in een demonstratiegevecht over 6 ronden. Nergens Molenbeekse aanknopingspunten gevonden.

JEF CASSIMONS,
VRIJWILLIGER BIJ HET AMVB SINDS SEPTEMBER 2022, VROEGER FEDERAAL
AMBTENAAR-GENERAAL

Een sporttrofee als curiosum: op een van de verre rekken van het AMVB, die van de schuttersgilde Sint-Sebastiaan, staat een nogal ruw afgewerkte kist. De inhoud ervan bestaat enkel uit een heel aantal houten cilindertjes waarop met potlood volgnummers zijn geschreven, 1 tot 210. Bepaalt het de beurtvolgorde van het schieten? Of krijgt iedere schutter die een vogel afschiet een dergelijke penning? Maar wie krijgt dan een hoger getal? Curieus.

Neder-Over-Heembeek

Op naar Neder-Over-Heembeek, want daar vandaan komt het archief van de Sint-Sebastiaansgilde in het AMVB. De schuttersgilde is een 20e-eeuwse versmelting tussen die van neder de Heembeek en een andere van over de Heembeek.

Terug naar de late Middeleeuwen. De eerste schriftelijke sporen van de Gilde in Neder Heembeek zo-

als ze nu nog bestaat dateren uit de het begin van de 15e eeuw. Niet dat dat zo uitzonderlijk is. Dorpsschuttersgilden bestonden in heel Vlaanderen. Aanvankelijk bedoeld om mens en dier van het dorp te verdedigen, en aldus tot 'schut' van de gemeenschap te dienen, groeiden de schuttersgilden gaandeweg uit tot vertrouwensvolle broederschappen van professionele schutters, waarvan de leden een eed aflegden, die aanwezig waren op alle belangrijke en officiële gebeurtenissen, die hoogwaardigheidsbekleders begeleidden en boeven en baanstropers achterna zaten, die toernooien, jaarfeesten en processies organiseerden en een heel eigen kledij droegen.

Breuken

De huidige gildekledij in Neder-Over-Heembeek heeft haar wortels rond 1900: voor de heren de gildebreek, de blauwe kiel, de muts, de sjaal met de rode en witte bolletjes en de zwarte kousen en schoenen. Voor de dames de gilderok, het vestje en de zwarte schort, de gildesjaal, de witte blouse, het kapje, de witte kousen en de zwarte, gesloten schoenen. Bovendien dragen de vrouwen een korf, wat verwijst naar hun oorspronkelijke rol als bevoorraders van eten en drinken.

Bestuursleden dragen naast de bovenvermelde kledij bij officiële uitstappen hun 'breuken', juwelen en eretekens. De breuken of gildeketen, ook wel schutterszilver genoemd, die de schutterskoning nog steeds draagt, bestaat uit een zilveren vogel (papegaai) en een aantal dito koningsplaten en wedstrijdsschilden. Het antieke zilver wordt alleen nog maar bij speciale gelegenheden uit de kluis gehaald. Tenslotte zijn er de titelhouders met elk hun speciale breuken en hun staf met zilveren kroontje. Voor de Koning is de buishoed met witte pluim en papegaai karakteristiek. Ook de Keizerin draagt een kroontje.

In Neder-Over-Heembeek schiet men enkel met oude bogen, dit wil zeggen zonder vizier of katrollen.

T-shirt

Ik heb een afspraak met Willem Stevens, hoofdman van de Sint-Sebastiaansgilde van Neder-Over-Heembeek.

Geen uniform, hij is doordeweeks gekleed. Wat had ik gedacht? 'De gildekledij is nogal zwaar om te dragen, laat staan om ermee rond te lopen en te schieten. Ze werd recent vervangen door een eenvoudig T-shirt met het logo van de Sebastiaansgilde. De gildekledij trekken we enkel nog aan voor tornooien elders of officiële gelegenheden.'

Dat soort van modernisering werd de laatste decennia regelmatig doorgevoerd. Ook het eeuwenoude reglement werd aangepast, bijvoorbeeld vrouwen worden toegelaten en het is nu niet meer verplicht om gehuwd te zijn, ook celibatairen kunnen gildelid worden. Al blijven de meeste punten in het reglement behouden, zoals ook het boetesysteem voor wie liegt, vloekt, onwelvoeglijkheden doet onder de wip zoals een wind laten of 'zijn water maken', of wie zonder ernstige reden de verplichte feesten verzuimt. Een boetemeester ziet hierop toe en heeft hiervoor een bijzondere bus ter beschikking.

Tornooien, traditie en feesten

De defensieve, militaire aard van de schuttersgilden werd sinds de Franse Revolutie verplicht achterwege gelaten. Vanaf de 19e eeuw zorgen de gilden enkel nog voor het in stand houden van de traditie, het Vlaamse en christelijke karakter ervan en ook en vooral het bewaren van de gildegeest van loyale broederschap.

Het boogschieten blijft natuurlijk de kernactiviteit. In Neder-Over-Heembeek wordt er elke vrijdagavond geoefend, 's zondags zijn er wedstrijden, soms op verplaatsing bij andere gildes.

Hoewel niet het belangrijkste, maar niettemin een constante in de gilde zijn van oudsher ook de feesten, de plechtigheden, de processies en ommegangen, het vertier en het goed Brabants bier. Deze versterken het verbondenheidsgevoel en de vriendschap tussen de leden.

De jaarlijkse feesten hebben elk hun eigen karakter: op het Teerfeest, dat gevierd wordt op of rond het naamfeest van Sint-Sebastiaan (20 januari), worden de nieuwe leden beëdigd. De Katuit (kat is een Middelnederlands woord dat 'einde' betekent) is de laatste schieting van het seizoen (begin oktober). Na deze schieting is er traditioneel een gezellig samenzijn en een souper. Het hoogtepunt van het seizoen is natuurlijk de koningsschieting, een gebeuren dat omkleed is met tradities. Gewoonlijk wordt de koningsschieting gehouden op de laatste zondag van augustus. Met de trommel voorop begeleidt de Gilde de aftredende Koning naar de wip. Vooreerst zal men driemaal rond de wip gaan, een symbool van geslotenheid, de magische cirkel die de leden bindt en bezweert en elke buitenstaander weert. Een oeroude traditie en nu zeker immaterieel erfgoed.

De koningsschieting werd, ook in Neder-Over-Heembeek, traditioneel gevolgd door een processie naar de kerk en een Mariahulde. Willem Stevens: 'ook die processie hebben we moeten achterwege laten, ze stoort het hedendaagse verkeer en er zijn geen omstaanders meer, niemand is nog geïnteresseerd, het overgrote deel van de Heembekenaars zijn van vreemde origine. Maar geen nood: de processie wordt vervangen door een feest en Mariahulde op het terrein van de schuttersgilde zelf, waar iedereen wordt op uitgenodigd. Het is de bedoeling om in de toekomst het dorpspubliek en de socio-culturele verenigingen bij de schuttersgilde zelf uit te nodigen. Ook dat biedt een dorpskarakter en een samenhangsgevoel.'

Daarnaast heeft de broederlijkheid zich ook wat verlegd naar buiten de gemeente, naar andere schuttersverenigingen in Brabant en Vlaanderen. De Hoofdschuttersgilde van Brabant die een twintigtal gildes verenigt organiseert regelmatig tornooien en bijeenkomsten en ook jaarlijks de koningschieting van Brabant.

Er is ook de overkoepelende Federatie van Vlaamse Historische Schuttersgilden die een 80-tal gilden uit Vlaanderen vertegenwoordigt en die meer gericht is op het behoud en de promotie van de traditionele schuttersgilden en het bijbehorende schutterswezen in Vlaanderen.

Jetons

Maar wat nu met onze kist met cilindertjes? Willem Stevens legt ons uit dat deze effectief gebruikt worden als 'trofee' bij het boogschieten. Vóór de wedstrijd wordt de waarde van 1 'jeton' vastgelegd, bijvoorbeeld 1 euro. Schiet je daarna een vogel af dan krijg je 1 jeton, voor het afschieten van de hoofdvogel krijg je 4 jetons. Na de wedstrijd kunnen de verworven jetons ingeruild worden tegen geld bij de penningmeester. De getallen op de jetons doen daarbij niet terzake, die dienen enkel om de penningmeester toe te laten te verifiëren of hij alle jetons terug heeft en niemand er eentje achterhoudt. Het is triviale dan we dachten.

Na het afscheid van Willem Stevens, terug door Neder-Over-Heembeek, voel ik pas wat een (immaterieel) erfgoedpareltje de Sint-Sebastiaansgilde is. De historische kern van het dorp wordt al meer dan 100 jaar helemaal ingesloten door Brussel, industrieel Brussel.

Dat de schuttersgilde Sint-Sebastiaan ook nog leeft, werkzaam is, leven en plezier in de kleine brouwerij brengt, volkse en kleurrijke tornooien en feesten organiseert, nog steeds achting geniet als sociaal-culturele-sportieve aantrekkingspool en vooral ook regelmatig jonge mensen kan bekoren om een eed af te leggen als lid, doet haar stralen als een pre-industriële speldekop temidden van de kapitalistische grijzigheid.

Wat afstraalt op hoofdman Willem Stevens. Of is het omgekeerd? Die is zo fier dat hij zijn mandaat als hoofdman straks kan doorgeven aan een jong iemand en nog veel toekomst ziet voor zijn eeuwenoude gilde.

Wat een prachtpluim in Neder-Over-Heembeek, temidden van al die ranzige andere rookpluimen.

TE BOEK

ALS KASSEIEN KONDEN SPREKEN

VROUWEN OP DE KASSAA

Deze Brusselse historie vertrekt van de kasseien op de steenweg die ooit de slagader van Brussel was en zoomt in op wie daar door de eeuwen heen woonde. Auteur Lucas Catherine geeft ons een voorsmaakje.

LUCAS CATHERINE

Als je de negen eeuwen geschiedenis van de Vlaamse Steenweg overloopt dan kom je nogal wat verhalen over vrouwen tegen.

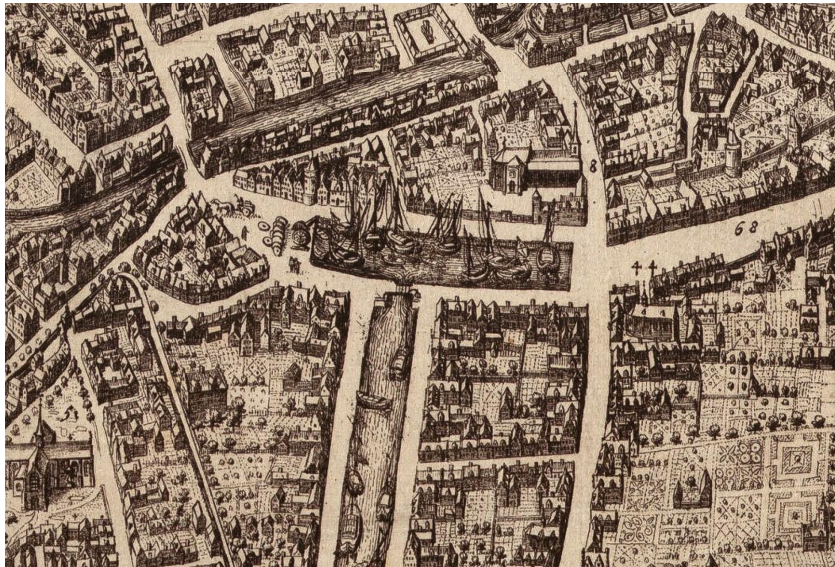
Vrouwenverhalen haalden de officiële geschiedenis niet, tenzij dan als anekdote of als voetnoot, maar ook dat is wel degelijk geschiedenis. Belangrijke geschiedenis. Net zo vergaat het met de oudste slagader van Brussel, de 'Kassaa' ook bekend als Vlaamse Steenweg.. Daarom dit verhaal over vrouwen op deze kassaa.

Willem Elsschot gaf mij een voorzet: 'Kent gij de rue de Flandre, lezer? (...) De vreemdeling die door 't centrum van Brussel slentert en die, verdoofd door de drukte en de herrie, ergens bij de Beurs op een bank gaat uitrusten... verbeeldt zich nu eenmaal dat het centrum van die weelderige stad alleen uit hotels, koffiehuisen, patisserieën en parfumeriewinkels bestaat (...) Geen gids ter wereld, ook niet die van reisbureau Oriënt, dat anders van aardige hoekjes wel wat afweet, had u er ooit heengebracht.' – Willem Elsschot, *Lijmen*, 1923.

Katharina, de bekeerde jodin

Misschien het oudste verhaal waarin een vrouw een belangrijke rol speelt is dat over een bekeerde jodin, Katharina, de bekeerde jodin.

In de dertiende eeuw stond er op de Kassaa een kleine kapel, kort bij de Zenne. Ze was gewijd aan de heilige Katharina en werd vanaf de veertiende eeuw omgebouwd tot kerk. Het oorspronkelijk kapelletje stond op grond van het kapittel van Sint-Goedele. Deze kerk, die later de kathedraal werd, bestond al sinds 1047.

Joan Blaeu, kaart van Brussel uit 1649: nr 8 is de Katelijnekapel

Over de Katelijnekapel weten we zo goed als niets, alleen dat ze een hoofdrol speelde tijdens de grote jodenvervolging in Brussel in de veertiende eeuw, wat leidde tot de algehele verbanning van de joden uit het hertogdom Brabant. Het verhaal gaat als volgt.

In 1369 overhaalt een belangrijke jood uit Edingen, Jonathas genaamd, de Brusselaar Jan van Leuven om hosties te gaan stelen in de Sint-Goedelekerk en in de Katelijnekapel. De bedoeling is om op Goede Vrijdag de hosties te bespotten en te doorboren om zo Christus een tweede keer te doen lijden, want volgens het katholieke geloof zijn gewijde hosties het lichaam van Jezus. Wanneer de joden hun messen in de hosties steken, beginnen die te bloeden. Daarop overvalt hen een panische schrik en ze geven de bekeerde jodin Katharina de opdracht om de hosties te laten verdwijnen, ver weg, naar Keulen. Maar Katharina wordt overvallen door berouw en brengt de hosties terug naar de kerken waar ze werden gestolen. Daarop worden de zes familiehoofden van de joden aangehouden en belanden alle Brusselse joden op de brandstapel.

Hertog Wenceslas van Brabant verordent hierna de verbanning van alle joden uit zijn hertogdom. Het verhaal van de onteerde hosties is destijds verzonden om die verbanning te motiveren. Aanleiding was dat er in die kerken hosties waren gevonden waar op het eerste gezicht bloed aan kleefde. Als je namelijk ongedesemd brood blootstelt aan vochtigheid verschijnt er een roze schimmel op.

Dit anti-joodse verhaal wordt nu nog altijd verteld op de glasramen van de Sint-Goedelekathedraal. Er is een versie uit 1539, gemaakt in opdracht van keizer Karel en een andere uit 1870 gemaakt in opdracht van Leopold II. Nu geeft men bijna altijd als lokatie voor het verhaal de Kathedraal, maar de meeste hosties kwamen uit de van Sint-Goedele afhankelijke Kathelijne kapel.

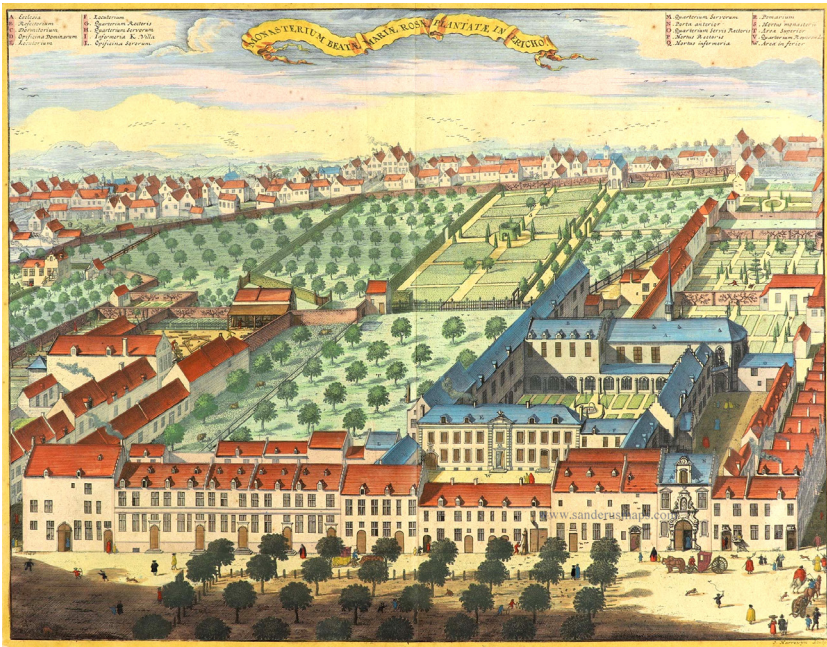
De oudste tekst van het verhaal (een kerkelijk onderzoek uit 1402) zegt het duidelijk: 'In armariolo [tabernakelkastje] capelle Sancte Katherina...'. Onze Kassaa heette toen nog niet Vlaamse Steenweg, maar was onderdeel van de aloude Hertogelijke weg van Keulen naar Brugge die de Visserszenne, een tak van de Zenne overstak via de Schepenbrug, daar waar nu de mastodont van de stadsadministratie staat.

Toen onze kassaa een echte steenweg werd eindigde zij eerst aan de Kathelijne Poort (nu afgebroken). Een poort van de eerste omwalling waarvan de Zwarte Toren nog een overblijfsel is. Net buiten de wallen werd in het begin van de dertiende eeuw een klooster gesticht: Het klooster Onze Lieve 'Vrouw ter Rosen gheplant in Jericho'.

De vrouwen van Jericho

Het Jerichoklooster situeerde zich tussen de Sint-Katelijnepoort en de Papenvest, een omwalling met daarop de Verlorenkostpoort, een vooruitgeschoven poort van de stad. Naast het Jerichoklooster kwamen later het Kartuizerklooster en de Kartuizerstraat. Vandaar de benaming Papenvest (nu gewoon een straatnaam). De Vlaamsesteenweg liep rechts van het klooster.

Het klooster werd rond 1235 gesticht en heette eerst Cloester van de Witte Joffrouwen. Die Witte Vrouwen waren een speciaal geval. Eerst verbleven ze binnen de omwalling en stonden bekend als Orde van de Boetelingen van de Heilige Maria-Magdalena, een afdeling van de Duitse orde van de boetende publieke vrouwen (Ordo Sanctae Mariae Magdalene de poenitentia), meestal gewoon de Orde van de Witte Joffrouwen genoemd.

Jacob Harrewijn (1660-1727), gravure van het Jerichoklooster

Hun reputatie was niet onbesproken 'naast vele bedden stonden twee paar pantoffels'.

De verwijzing naar de rozen van Jericho verdient wel een uitleg. De roos van Jericho duikt op in veel verhalen en legendes. In het Nederlands bestaat er een gedicht waarin die roos voorkomt. Het is van de op 6 maart 1971 overleden Brusselaar Raymond Herreman. Hij vergelijkt de plant met dichters:

'... is de bloem in onzen mond
gegroeid: de roos van Jericho,
die zonder reden bloeit of grond.
Wij dichters, wij zijn zo.'

Oorspronkelijk werd de plant door de kruisvaarders en later door Jeruzalemvaarders uit Palestina naar de Nederlanden gebracht. De geograaf Olfert Dapper schrijft in 1677 dat ze 'te Jeruzalem te koop gebraght

en by de Kristenen opgekocht worden'. Hij geeft zelfs haar Arabische naam: 'kaffaon'. Een woord afgeleid van de stam 'qafa', 'bijeekrimpen, verschrompelen', omdat de plant als hij droog staat volledig in elkaar trekt.

Deze plant kan een jaar zonder water en er werden haar magische krachten toegedicht: een huis dat een roos van Jericho bezat werd gezegend met voorspoed en geluk.

In Palestina geloofde men dat de plant de pijn bij barensweeën kon verzachten. Ze groeide in het Midden-Oosten, zo werd gezegd, langs de weg die Maria tijdens de vlucht naar Egypte had gevolgd. De Palestijnse vrouwen maakten er een infuus mee die de pijn van de bevalling kon verzachten. En op basis van hoe snel de bladeren zich oprichtten als men haar water gaf, kon

men voorspellen of de bevalling lang of kort zou duren. Ook bij ons werd de plant daarvoor gebruikt. Een vrouwenverhaal dus voor een vrouwenklooster.

De Schilder en de Non

Aan dit klooster zit nog een vrouwenverhaal vast, waarin de Vlaamse schilder Hugo Van der Goes (ca. 1440 – 1482/83) een hoofdrol speelt.

Volgens Karel van Mander in zijn *Schilder-boeck* (1604) was Van der Goes verliefd op Elisabeth Weytens, een rijke jonkvrouw die in dezelfde wijk in Gent woonde als hij. Van Mander baseerde zich daarbij op een eerdere tekst van Marcus van Vaernewijck (1568) en een lofdicht van Lucas D'heere (1565).

Elisabeth was de dochter van Jacob Weytens, de opdrachtgever voor zijn schilderij *David en Abigail*. Maar zij mocht van haar vader niet met Hugo Van der Goes trouwen. Daarop trad zij in het Brusselse Jerichoklooster in. Waarop Van der Goes zelf intrad in het Rood Klooster, net buiten Brussel.

Zijn leven in het Rood Klooster was niet onbesproken. De kroniekschrijver en medebroeder Gaspar Ofhuis (1456-1532) vertelt dat de abt, vader Thomas, Hugo de toestemming verleende om in het gastenkwartier van de abdij mensen uit te nodigen en er met hen te dineren.

Hij schrijft: 'En zo gebeurde het dat hij, terwijl hij bij ons was, meer vertrouwd

raakte met de pracht en praal van de wereld dan met de manieren om boete te doen en zichzelf te vernederen. Dit veroorzaakte sterke afkeuring bij sommigen. Novicen, zeiden ze, moeten nederig zijn en zeker niet verheven.'

Het klooster van Jericho raakte ook in opspraak omdat de tucht van de Witte Vrouwen er gevoelig verzwakt was en in 1456 werden de Witte Vrouwen vervangen door de reguliere Kanunnikessen van Sint-Augustinus.

De laatste priorin van de Witte Vrouwen was Barbara Van Mazenzele. Toen de Fransen in 1695 Brussel bombardeerden en de Grote Markt vernietigden (op het Stadhuis na), riep het klooster om hulp: 'Brief naer d'omliggende steden Loven, Antwerpen en Mechelen opdat sy naer dese stadt Brussel souden willen broodt senden.' Het klooster zou het bombardement overleven.

Nadat het Jerichoklooster in 1783 door de Oostenrijkse keizer-koster Jozef II werd opgeheven, werd het openbaar verkocht. Toen werden in de klooster-tuinen de Moutstraat, de Hopstraat en de Jerichostraat aangelegd. En ook de Nieuwe Graanmarkt.

In 1858 kwam het gebouw in handen van de Manufactures de Glaces et Vitres, die het in 1910 verkocht aan Cristalleries du Val-Saint Lambert. Die bouwde er een jaar later het huidige gebouw dat ze in 1978 verkocht aan het Ministerie van Nederlandse Cultuur. Eerst kwam er het Archief van het Vlaams Leven in Brussel, later het Gemeenschapscentrum De Markten.

Ik vertel u niet alle vrouwenverhalen. Toch nog dit:

De eerste vrouwenstaking?

Tussen de centrale lanen en de Visverkopersstraat werden in 1874 de Centrale Hallen gebouwd, waar vooral groenten en fruit werden verkocht. Hierdoor ontstond op het plein voor de nieuwe, in 1874 gebouwde Sint-Katelijnekerk een volkse markt voor groenten, fruit en zuivel.

In het begin moesten de marktwijven¹ zich houden aan de openingsuren van de Hallen en die sloten klokslag 12 uur. Maar de 'groenselwijven' schoten in actie en organiseerden wat waarschijnlijk de eerste vrouwenstaking in de Belgische geschiedenis is. Ze organiseerden een strijdmeeting en zonden een delegatie naar burgemeester Buls. En ze kregen nog gelijk ook.

Op die markt werden ook melk en eieren verkocht. Een van die 'melkwijven'

¹ Het woord 'wijf' had toen nog niet de huidige negatieve betekenis maar verwees naar een vrouw die zelfstandig een handelje dreef.

was mijn overgrootmoeder Isabella De Ridder, weduwe Dubois (1855-1937). Ze kwam vanuit haar dorp met stuuatkeir en trekhond drie uur stappend naar de markt. Tijdens de Grote Oorlog confisqueerde de Duitse bezetter haar trekhond (een Duitse scheper) en zijn trekketting. Na de oorlog kreeg ze hiervoor een oorlogsschadevergoeding van 110 frank, maar het betekende wel het einde van haar marktcarrière.

LUCAS CATHERINE
ALS KASSEIEN KONDEN SPREKEN
NEGEN EEUWEN VLAAMSESTEENWEG IN BRUSSEL
PAPERBACK, 160p, GEÏLLUSTREERD
EPO, 2024
ISBN: 9789462675087

LUCAS CATHERINE, SCHRIJVERSNAAM VAN LUCAS C.I. VEREERTBRUGGHEN
(BRUSSEL, 1947), IS EEN BELGISCH AUTEUR DIE VOORNAMELIJK PUBLICEERT OVER
ISLAM EN OVER KOLONISATIE, IN HET BIJZONDER VAN CONGO EN PALESTINA. HIJ
NOEMT ZICH 'HISTORICUS VAN VERGETEN ZAKEN'

KASTELEN IN LAKEN

KASTELEN IN LAKEN

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het
Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Erwin Eysackers, Arduinkaai 28, 1000 Brussel

HOOFDREDACTIE

An Rydant

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Jef Cassimons, Lucas Catherine, Florian Daemen, Christopher De Keyser, Robert
Delathouwer, Marc Hindrijckx, Rudy Machiels, Gunther Noens, Luc Peiren, Frank
Vanhaecke, An Rydant

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel | arduino@amvb.be

VORMGEVING

L-INK

DRUK

Buroform

ISSN

1784-3111

ABONNEMENT

op *Arduin* en *@rduin* tweemaal per jaar: € 45,00, losse nummers € 25,00
KBC: 433-1062071-43 | BIC: KREDBEBB | IBAN: BE66 4331 0620 7143

*Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen.
Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zij menen
rechten te kunnen laten gelden.*

AMVB

Arduinkaai 28, 1000 Brussel | tel: 02 209 06 01 | www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: an.rydant@amvb.be

Archief: florian.daemen@amvb.be, christopher.dekeyser@amvb.be

Publiekswerking: stephanie.lamaire@amvb.be

Arduin: arduino@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

*De leeszaal van het AMVB is gedurende de weekdays toegankelijk van 9.00 tot 16.00
uur en op afspraak, gesloten tijdens het weekend en op feestdagen.*

HOE HET AMVB STEUNEN?

Wil u meehelpen aan de bekendmaking, bewaring en bescherming van dit dynamisch Brussels Nederlandstalig erfgoed?

Door een gift of een vrije bijdrage te storten op BE66 4331 0620 7143 kan u ons hierbij ondersteunen.

Giften vanaf 40,00 € zijn fiscaal aftrekbaar.
Voor meer informatie contacteer secretariaat@amvb.be.

Het hele AMVB-team dankt u hartelijk en heet u welkom in ons open huis.

